

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**SOCIJALNA SIGURNOST RATNIH VOJNIH INVALIDA I NJIHOVIH
PORODICA U KANTONU SARAJEVU**

- magistarski rad -

KANDIDAT
Cocalić Nisveta
Broj indeksa: 427/II-SW

MENTOR
Prof.dr. Miković Milanka

Sarajevo, novembar 2021.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**SOCIJALNA SIGURNOST RATNIH VOJNIH INVALIDA I NJIHOVIH
PORODICA U KANTONU SARAJEVU**

- magistarski rad -

KANDIDAT

Cocalić Nisveta

Broj indeksa: 427/II-SW

MENTOR

Prof.dr. Miković Milanka

Sarajevo, novembar 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
PRVI DIO	3
METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	3
1. Problem istraživanja.....	4
2. Predmet istraživanja.....	6
3. Ciljevi istraživanja	6
3.1. Naučni cilj	6
3.2. Društveni cilj.....	7
4. Sistem hipoteza	7
4.1. Generalna hipoteza.....	7
4.2. Posebne hipoteze.....	7
5. Metode istraživanja	8
6. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja.....	8
DRUGI DIO	9
Socijalna sigurnost i invaliditet (definiranje osnovnih pojmova)	9
1. Određenje pojma socijalna sigurnost	10
2. Socijalna sigurnost, socijalna zaštita i korisnici socijalne zaštite	12
3. Određenje pojma invalidnosti i osoba s invaliditetom.....	16
4. Uzroci i klasifikacije invalidnosti	19
5. Prava osoba s invaliditetom u Zakonodavstvu Bosne i Hercegovine	23

TREĆI DIO	29
Socijalna sigurnost i posebna prava ratnih vojnih invalida	29
6. Prava ratnih vojnih invalida shodno Zakonu o pravima branioca i članova njihovih porodica.....	32
7. Prava ratnih vojnih invalida u okviru Zakona o dopunskim pravima boraca – branitelja Bosne i Hercegovine u FBiH i Kantonu Sarajevo	37
8. Zakonom utvrđena procedura procjene invaliditeta u Federaciji Bosne i Hercegovine	39
9. Pravo na socijalnu sigurnost	41
ČETVRTI DIO.....	43
Rezultati istraživanja.....	44
a) Podaci Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo	44
b) Statistički podaci za Općinu Centar.....	46
c) Stavovi ispitanika.....	50
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	60
LITERATURA.....	62
PRILOZI.....	66
1. Anketni upitnik	66
2. Popis grafikona	69

UVOD

Osobe s invaliditetom oduvijek su bile marginalizirane u društvu. Iako se društvo kroz historiju različito odnosilo prema marginaliziranim skupinama (Buljevac, 2012 : 51), tek se pojavom tzv. socijalnog modela invaliditeta i modela ljudskih prava, počelo pristupati tim populacijama kao aktivnim i ravnopravnim građanima, kojima je društvo obavezno uklanjati barijere i osiguravati potrebnu podršku za društveno uključivanje. Ono što Kekez-Koštro i sur. (2012 : 25) naglašavaju kao očigledne posljedice transformacije politike prema osobama s invaliditetom iz medicinskog u socijalni model jest činjenica da se "izazovi i rizici s kojima se susreću osobe s invaliditetom, poput niže razine obrazovanja, otežane zapošljivosti te rizika od siromaštva, obespravljenosti i socijalne isključenosti, u većini razvijenih zemalja doživljavaju kao javni problemi, a time i kao neosporiv predmet državne intervencije i politike prema osobama s invaliditetom." Koliko se to god možda danas činilo uobičajenim, dobro je podsjetiti se da unazad 40-ak godina, to nije bio slučaj. Tada su se problemi osoba s invaliditetom smatrali isključivo ličnim problemom, koji je pripadao prvenstveno zdravstvenom sistemu. Invaliditet je danas shvaćen kao multidimenzionalni koncept koji nastaje kao posljedica interakcije između pojedinca i njegove okoline; kako to pojašnjava Petek (2011 : 39), riječ je o "kompleksnom fenomenu koji nastaje kao rezultat interakcije specifičnih karakteristika individue i karakteristika njena okruženja – nepristupačne fizičke okoline te opresivnih i diskriminatornih socijalnih struktura." To znači da savremena društva priznaju vlastiti dio odgovornosti za omogućavanje osobama s invaliditetom redovan aktivan život u njihovim lokalnim sredinama, osobe s invaliditetom više nisu percipirane kao pasivni primatelji pomoći, već kao punopravni aktivni građani. Prijelomni dokument koji na svjetskoj razini institucionalizira spomenuta prava osoba s invaliditetom je UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom koju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 2010. godine, čime se obvezala da će kao država preuzeti odgovornost za stvaranje ambijenta u kojem će osobe s invaliditetom imati jednake mogućnosti za uživanje svih prava ravnopravno sa ostalima.

Danas, prava osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini rasuta su u više državnih, entitetskih i kantonalnih dokumenata, i na žalost, pripadnici te populacije žive na marginama društva, baš kao i prije ratifikacije UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koja čini krunu svih propisa koji uređuju prava ove populacije. Konvencija kroz opća načela garantuje osobama s invaliditetom: poštivanje dostojanstva, zabranu diskriminacije, punu uključenost u društvo, poštivanje različitosti, jednake mogućnosti, pristupačnost, jednakost muškarca i žene,

poštivanje sposobnosti razvoja djece s invaliditetom i poštivanje prava te djece na očuvanje vlastitog identiteta. Posebno se potencira podizanje svijesti cijelog društva o osobama s invaliditetom i njihovim pravima; pristupačnost; neovisno življenje i uključenost u zajednicu.

Pravo na socijalnu sigurnost utvrđeno je instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao jedno od osnovnih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a najznačajniji je članak 9. Međunarodnog sporazuma o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR), kojem je Bosna i Hercegovina pristupila po osnovu izvršene sukcesije od 1992. godine. Obaveze iste prirode su navedene i u revidiranoj Europskoj socijalnoj povelji (ESC), instrumentu Vijeća Europe, čija je članica Bosna i Hercegovina postala 2009. godine. U obavezama Odjela za ljudsku dimenziju Misije OEES-a u BiH, naglašava se, također, važnost socijalnih prava, uključujući pristup osnovnim socijalnim pravima. U istom kontekstu, Ustav Bosne i Hercegovine, također, postavlja značajne standarde u svezi s pravom na socijalnu sigurnost. Socijalna sigurnost predstavlja kovanicu nastalu spajanjem dva termina - ekonomска sigurnost i socijalno osiguranje. Njen cilj je da dopuni klasičnu pravnu sigurnost i obezbjedi čovjekovu dostojanstvenu egzistenciju, odnosno zaštitu od svih socijalnih rizika koje nose život i rad. Socijalna država je novi tip države koja je produkt industrijskog društva, kojim je pravna država prilagodila svoje funkcije novim okolnostima. To je država ograničena pravom koja posjeduje određene kvalitete, prije svega da je pravedna i stanovništvu obezbeđuje zadovoljavajući nivo egzistencije i dostojanstva. Pravo na socijalnu sigurnost obuhvata i socijalno osiguranje i socijalnu pomoć. Pristup socijalnoj sigurnosti iz perspektive ljudskih prava odstupa od tradicionalne ekonomije socijalne zaštite: "pristup iz perspektive ljudskih prava oslovljava pitanja koja se odnose na sisteme socijalne sigurnosti, odgovornost države i beneficije u modernom svijetu u kojem više plate ne mogu biti posmatrane kao univerzalna veza sa socijalnom sigurnosti." (Čl. 9, PESK). Ovo stajalište potvrđio je i Komitet za ekonomski, socijalni i kulturni prava UN-a u svom Generalnom komentaru 19 koji je posvećen isključivo tumačenju prava na socijalnu sigurnost u kome se po prvi put na jednom mjestu daje pregled obaveza države po pitanju ispunjavanja prava na socijalnu sigurnost.

PRVI DIO
METODOLOŠKI OKVIR RADA

Socijalna zaštita se konvencionalno definiše kao skup politika koje za cilj imaju zaštitu pojedinaca i porodica od socijalnih rizika kao što su nezaposlenost, bolest, invaliditet i bijeda te pružanje podrške radi podizanja životnog standarda porodica i djece izloženih riziku siromaštva i socijalne isključenosti. Također ovaj sistem se najčešće klasificuje u programe socijalne sigurnosti i programe socijalne pomoći. Programi socijalne sigurnosti se zasnivaju na doprinosima za socijalno osiguranje. Ostvarivanje prava na socijalnu sigurnost, u vidu novčanih ili drugih naknada, zavisi od evidencije o uplaćenim doprinosima od strane pojedinca. Prema tome, neosigurana lica ne mogu ostvarivati prava na socijalnu sigurnost. To ponekad dovodi do nedostataka u sistemu socijalne zaštite. Na primjer, veliki broj ljudi u BiH iz raznih razloga nije obuhvaćen javnim zdravstvenim osiguranjem i stoga nemaju pravo na osnovni paket usluga zdravstvene zaštite. Programi socijalne pomoći osmišljeni su da bi pružili sigurnosnu mrežu za lica u stanju potrebe koja nisu obuhvaćena programima socijalne sigurnosti ili su njima nedovoljno obuhvaćena za zadovoljavanje određenih minimalnih standarda. Prava iz oblasti socijalne pomoći se isplaćuju bilo u novcu ili u stvarima, u skladu sa raznim uslovima koje treba ispuniti, a koji se razlikuju od zemlje do zemlje. U decentralizovanim državama se ovi uslovi često razlikuju i između regija unutar države.

Budući da Bosna i Hercegovina ima vrlo decentralizovanu strukturu vlasti, ne iznenađuje postojanje razlika između uslova koje treba ispuniti za ostvarivanje socijalne pomoći u FBiH, RS, Distriktu Brčko i kantonima. Pored razlika u uslovima za ostvarivanje prava, postoje i razlike u obuhvatu, efikasnosti ciljanja i iznosima prava.

1. Problem istraživanja

Socijalna sigurnost, uključujući sistem socijalne zaštite s doprinosima ili bez njih, spada u nadležnost entitetskih vlasti Bosne i Hercegovine. Dva entiteta, Federacija BiH i Republika Srpska, primjenjuju različite sisteme socijalne zaštite bez doprinosa, međutim u oba entiteta podijeljene su odgovornosti između entitetske i lokalne razine.

U Federaciji BiH, nadležnost za dodjelu socijalne pomoći je podijeljena između Federacije BiH i kantonalnih vlasti; reguliranje i financiranje nekih od prava, u zasebnoj su nadležnosti, ali postoje i prava, koja su u zajedničkoj obavezi. Dodjela socijalne pomoći je, uglavnom, propisana Federalnim zakonom o socijalnoj zaštiti (1999.) s izmjenama i dopunama iz 2004. godine i 2006. godine, kojim je utvrđena odgovornost za određena prava na entitetskoj razini, što se može smatrati pozitivnim korakom prema usklađivanju barem nekih prava u

cijeloj Federaciji BiH. U Republici Srpskoj socijalna pomoć propisana je Zakonom o socijalnoj zaštiti, međutim, prava određena zakonom financiraju općine iz svojih proračuna.

Branitelji, ratni vojni invalidi i porodice palih boraca imaju pravo na nekoliko vrsta materijalne pomoći u Federaciji BiH i Republici Srpskoj; u oba entiteta ova prava se u velikoj mjeri financiraju iz entitetskih proračuna. Također u oba entiteta usvojeni su novi zakoni 2004. godine, uz znatno povećanje prava koja se dodjeljuju "ratnim kategorijam" kao i uz porast proračunske potrošnje u ove svrhe.

Oba zakona normiraju posebna prava za ratne vojne invalide, kao što su: lična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i ortopedski dodatak. U oba entiteta iznos ovih davanja obračunava se za svaku godinu koristeći "osnovicu za obračun". U Federaciji BiH, primjerice, osnovica za obračun je povećana u 2004. godini sa 213,00 na 734,00 KM; do 2009. godine osnovica je povećana na 914,00 KM. U Republici Srpskoj osnovica za obračun se stalno povećavala od 2004. godine; tako je, primjerice, minimalna finansijska pomoć za ratne vojne invalide prve kategorije povećana sa 513,00 KM u 2005. godini na 1,285 KM u 2009. godini.

Pored prava koja se dodjeljuju ratnim vojnim invalidima u Federaciji BiH u 2005. i 2006. godini nositelji ratnih priznanja kao i nezaposleni branitelji, dobili su pravo na novčanu pomoć i na privilegirane mirovine. Sukladno tome, u istom razdoblju su prava ostvarili i nositelji ratnih priznanja i borci u Republici Srpskoj. Porodice poginulih branitelja, također, ostvaruju prava; druga prava kao što je stambeno zbrinjavanje, dobivaju sve "ratne kategorije" u oba entiteta.

Osim ovih osnovnih socijalno - zaštitnih prava u Republici Srpskoj, ratni vojni invalidi i porodice palih boraca imaju i dodatna prava sukladno Zakonu o mirovinsko-invalidskom osiguranju. Pored toga, Zakon o ostvarenju prava na nadoknadu materijalne i nematerijalne štete nastale zbog ratnih dejstava od 20. maja 1992. godine do 19. juna 1996. godine predviđa nadoknadu štete za ove kategorije društva.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je određen samim naslovom rada: "Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica u Kantonu Sarajevo". Istraživanjem će se doći do podataka koja prava u praksi ostvaruju ratni vojni invalidi i njihove porodice te da li im je obezbijedena odgovarajuća zaštita i pomoć u različitim sferama života.

Ratni vojni invalidi prema zakonima imaju pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć drugog lica, ortopedski dodatak, i sl., a iznos lične invalidnine koju primaju ovisi o stepenu oštećenja organizma, uključujući i bolesti koje su nastupile nakon okončanja sukoba, te ovisi o području u kojem žive. Prava mogu ostvariti već sa 20 % utvrđene invalidnosti zbog čega se često ističe da ova kategorija osoba s invaliditetom uživa veća prava u odnosu na tzv. neratne osobe s invaliditetom koje mogu ostvariti određena prava tek sa 90 % invalidnosti ili u odnosu na civilne žrtve rata koje ostvaruju prava sa 60 % invalidnosti. Razlika se ogleda prvenstveno u iznosu novčanih primanja koju primaju neratne osobe s invaliditetom u odnosu na ratne vojne invalide u oba entiteta.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj

Istraživanjem na temu "Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica u Kantonu Sarajevo" kroz više aspekata sagledat ćemo mogućnosti koje se pružaju ovim osobama za normalno integriranje u društvenu zajednicu uz ostvarivanje osnovnih prava zajamčenih zakonima. Analizom trenutnog stanja i položaja ove populacije doći ćemo do saznanja sa kakvim problemima se susreću, i u kojoj mjeri se krše njihova osnovna ljudska prava. Rezultati ovog istraživanja predstavljat će određena saznanja koja mogu poslužiti i koristiti se za uporednu analizu sa drugim sličnim istraživanjima koja se bave problematikom ratni vojnih invalida.

3.2. Društveni cilj

Od izuzetnog značaja za ratne vojne invalide, kao skupinu osoba s invaliditetom, je ukazati na probleme s kojima se one suočavaju u borbi za ostvarivanje svojih prava. Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica je dodatno ugrožena zbog nemogućnosti ostvarivanja osnovnih prava za život i rad i normalno funkcioniranje. Sama neusklađenost domaćeg zakonodavstva s međunarodnim standardima također stvara prepreke adekvatnoj zaštiti ovih osoba, i onemogućava primjenu mehanizama za zaštitu ljudskih prava kroz međunarodne dokumente, zbog čega one bivaju dodatno isključene iz društva.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

Ratni vojni invalidi i njihove porodice su velikim dijelom korisnici socijalne zaštite, većinom žive u siromaštvu bez adekvatne socijalne sigurnosti i društvene brige, zbog čega bivaju diskriminirani i socijalno isključeni.

4.2. Posebne hipoteze

1. Ratni vojni invalidi ostvaruju pravo na invalidninu ovisno od utvrđenog stepena invalidnosti, što u većini slučajeva nije dovoljno za ostvarivanje njihove socijalne sigurnosti.
2. Nemogućnost jednakog korištenja prava svih ratnih vojnih invalida, kao što su banjsko liječenje, liječenje u inostranstvu i sl. dovodi do diskriminacije i neravnopravnog tretmana ove društvene skupine.
3. U društvu se gotovo i ne poduzimaju odgovarajuće mjere u podizanju društvene svijesti o neophodnoj zaštiti osnovnih ljudskih prava osoba s invaliditetom i ratnih vojnih invalida.
4. Porodice ratnih vojnih invalida u velikom broju slučajeva žive u lošim uslovima, bez neophodne socijalne sigurnosti.
5. Loša ekonomski i socijalna situacija u društvu dovodi do nezaposlenosti velikog broja ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica.

5. Metode istraživanja

U istraživanju za potrebe magistarskog rada, pod naslovom: "Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica u Kantonu Sarajevo", koje je teorijsko empirijsko, korištene su sljedeće metode istraživanja: historijska metoda, metoda analize sadržaja dokumenata, metoda intervjua (anketa) te statistička metoda.

6. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja

Istraživanje obuhvata vremenski period januar – juni 2019. godine i provedeno je na području Kantona Sarajevo – Općina Centar.

DRUGI DIO
SOCIJALNA SIGURNOST I INVALIDITET
(definiranje osnovnih pojmova)

1. Određenje pojma socijalna sigurnost

Socijalna sigurnost, u najširem smislu, znači stvaranje jednakih mogućnosti pojedincima da sebi i svojoj porodici mogu obezbijediti uslove života koji će im pružiti šansu da zadovolje svoje osnovne i izvedene potrebe. U institucionalnom smislu, socijalna sigurnost je temelj organizacije socijalne države sa svim ustanovama koje takve mogućnosti obezbjeđuju. Ona također podrazumijeva i stabilnost društvenog položaja, materijalnih i kulturnih uslova života, mogućnosti produkcije i reprodukcije života, stvaranje uslova za obavljanje radnih i društvenih uloga. To uključuje i sprečavanje rizika koji vode pogoršanju ili smanjenju uslova za život i rad pojedinaca, porodice, društvenih grupa i organizacija. Stoga je socijalna sigurnost široko shvaćen pojam, naročito u društвima koja se zalažu za kompleksnu primjenu ljudskih prava. Podrazumijeva obavezu društva da svakom pojedincu obezbijedi i garantuje fizički integritet i odgovarajuće obrazovanje, stvaranje uslova za zaposlenje i stanovanje, kao i pravnu sigurnost u slučajevima gubitka neke sposobnosti, a posebno sposobnosti za samostalno privređivanje. (Vidaković, 2006: 55)

U stručnoj literaturi postoji više definicija socijalne sigurnosti. Najjednostavnija, mada nešto reducirana, je ona koju je dao norveški predsjednik vlade između 1945. i 1965. godine, Einar Gerhardsen u autobiografskoj knjizi "Samarbeid og strid" (Suradnja i borba), objavljenoj 1971. godine. Opisuјуći mehanizme socijalne sigurnosti, on navodi: "Oni koji su zdravi pomažu one koji su bolesni i nesposobni, oni koji rade pomažu nezaposlene, oni koji su u radnoj dobi pomažu one koji su stari. Bilo da se radi o financiranju putem doprinosa ili poreza, riječ je o tome da radna populacija kroz svakodnevni rad čini društvo sposobnim da pomaže putem sustava socijalnog osiguranja i socijalne sigurnosti" (prema: R. Andersen, 1994:62). Ova Gerhardsenova definicija nastala je u vrijeme brzog ekonomskog rasta i relativno visoke zaposlenosti poslije rata. S obzirom na današnje promijenjene prilike, tu bi definiciju trebalo proširiti tako da bogati i uključeni pomažu siromašne i isključene, kojih je danas sve veći broj. Tako bi se putem mehanizma socijalne sigurnosti u društvu ostvarila pravičnija raspodjela dohotka, zadovoljila socijalna pravda i ojačala socijalna kohezija. Važno je napomenuti da Gerhardsen razlikuje "socijalno osiguranje" od "socijalne sigurnosti". Pod socijalnim osiguranjem (social insurance) podrazumijeva se financiranje osiguranja od socijalnih rizika zaposlenih grana putem doprinosa iz plaća. Naknada iz fondova socijalnog osiguranja u slučaju bolesti, nesreće na poslu, invalidnosti, starosti ili nezaposlenosti, u pravilu je vezana za plaću, odnosno plaćene doprinose. Ta naknada služi "održanju dohotka" (income maintenance),

odnosno njegovoj redistribuciji tijekom životnog vijeka. S druge strane, socijalna sigurnost (social security), u značenju kako se koristi u anglosaksonskim, pa i u skandinavskim zemljama, podrazumijeva državnu pomoć siromašnima, hendikepiranima, ugroženim obiteljima (npr. samohranim majkama), djeci, umirovljenicima s niskom mirovinom i slično. Tako definirana socijalna sigurnost u pravilu se financira porezima. Ona se daje radi zadovoljenja egzistencijalnih potreba siromašnog i socijalno ugroženog stanovništva koje svoje potrebe nije u stanju zadovoljiti radom i socijalnim osiguranjem. Obično je dodjela takve državne pomoći, osim u nekim slučajevima kao što su univerzalni dječji dodaci, uvjetovana provjerom materijalnog statusa korisnika (means test), pa ima obilježje stigme.

Socijalnu sigurnost ne treba smatrati ekonomskim teretom, nego kao ukupnost mehanizama kolektivne solidarnosti utemeljenih na redistribuciji dohotka. Ekonomski i socijalni preobrazbi u različitim područjima svijeta, a posebice globalizacija ekonomije, čine socijalnu sigurnost sve potrebnijom. Umjesto da popuštamo pred nastojanjima usmjerenim na privatizaciju nekih režima - što je manje efikasna i skuplja formula - bolje bi bilo štititi i poboljšati postojeću socijalnu sigurnost; razvijati je u zemljama u kojima je ona još uvijek nerazvijena; isticati da je socijalna sigurnost, ostvarujući humane i socijalne ciljeve, nositeljica ekonomskih dobrobiti.

Socijalna sigurnost često se tretira kao težak teret za nacionalnu ekonomiju. Međutim, takvo je stajalište suviše negativno, jer socijalna sigurnost nije institucija koja je "rasipnik bogatstva." Ona se radije treba shvatiti kao ukupnost mehanizama kolektivne solidarnosti utemeljenih na redistribuciji dohotka: od zdravih prema bolesnima, od aktivnih ka umirovljenima, od zaposlenih prema nezaposlenima, od osoba bez djece k domaćinstvima s obiteljima i, u određenoj mjeri, od bogatih ka siromašnima. (Euzéby, 1997: 405) Prema kriterijima Međunarodnog ureda rada, socijalna sigurnost ima kao cilj pružiti zdravstvenu zaštitu, kurativnu ili preventivnu, jamčiti egzistencijalna sredstva u slučaju nedobrovoljnog gubitka dohotka od rada ili njegova značajnog dijela, odnosno pružiti dodatni prihod osobama s porodičnim troškovima. Tako Konvencija 102. Međunarodnog ureda rada razlikuje devet sljedećih grana socijalnog osiguranja:

- zdravstvenu zaštitu,
- naknade za bolovanje,
- naknade za nezaposlenost,
- naknade za starost,

- naknade u slučaju nesreće na poslu i profesionalne bolesti,
- obiteljska davanja,
- davanja za materinstvo,
- davanja za invalidnost,
- davanja za uzdržavanje nakon smrti hranitelja. (Euzéby, 1997: 401)

2. Socijalna sigurnost, socijalna zaštita i korisnici socijalne zaštite

Pojam "socijalna zaštita" (social protection, protection sociale) u Europi se sve više koristi u širokom značenju. Socijalna zaštita tako obuhvata sve državne i druge mjere i mehanizme kojima je cilj zaštita socijalno ranjivih skupina, kao što su stari, bolesni, invalidi, nezaposleni, siromašni, obitelji s djecom i slično. Takvo poimanje socijalne zaštite u upotrebi je u dokumentima Europske unije i Vijeća Europe. U jednom zaključku Odbora stručnjaka Europske socijalne povelje kaže se: "...socijalna sigurnost, kao socijalno najrazvijenije sredstvo socijalne zaštite..." (Samuel, 1997:321), iz čega proizlazi da je socijalna zaštita obuhvatnija od socijalne sigurnosti. U jednom drugom izvoru stoji: "Socijalna je zaštita najbliži termin koji pokriva sve aranžmane u društvu usmjerene na zaštitu ranjivih skupina. Ona je zasnovana na pretpostavci socijalne solidarnosti i udruživanju obaveza tako da se rizici, od onih lakše predvidivih (starenje) do onih teže predvidivih (nezaposlenost, invaliditet itd.) mogu, u različitom stupnju pokriti i, makar djelomično, nadoknaditi." (Stubbs, Gregson, 1998: 328).

Čini se da se pojmom "socijalne zaštite" tako prevladava anglosaksono značenje pojma "socijalna sigurnost" (social security) i kontinentalno europsko značenje pojma "socijalno osiguranje" (social insurance). Socijalna zaštita, osim toga, obuhvata i sistem socijalne pomoći (social assistance). Tako su u tom pojmu objedinjena sva tri stuba socijalne politike kojima se rješavaju socijalni problemi i prevladavaju socijalni rizici u društvu.

Socijalna politika je državna djelatnost, koja se sastoji u preraspodjeli nacionalnog dohotka s ciljem rješavanja socijalnih rizika kao što su bolest, starost, nezaposlenost, invalidnost, smrt hranitelja, pomoć porodici. Zatim, to je djelatnost koja teži ujednačavanju životnih uslova ljudi i konačno, socijalna politika ima za cilj pomagati, rješavati probleme ranjivih socijalnih grupa, tj. onih koji se nalaze u najtežem položaju. Prema tome, socijalna

politika je vrlo opsežna djelatnost države kojoj pomaže razne organizacije – humanitarne, privatne, neprofitne i slično.

Važnost socijalne politike može se ilustrovati podatkom da danas razvijene socijalne države, npr. skandinavske, ali i druge razvijene zapadno-evropske države, troše na socijalne namjene, putem direktne preraspodjele nacionalnog dohotka, između 1/4 i 1/3 bruto nacionalnog dohotka radi rješavanja socijalnih problema, prevladavanja socijalnih rizika i zbrinjavanja siromašne populacije. Dakle, danas ogromna sredstava iz nacionalnih dohodaka idu u socijalnu sferu.

Socijalna zaštita je najsloženija oblast društvenog života i kao takva ustavom i zakonom definisana je kao djelatnost od posebnog društvenog interesa. U svojoj osnovi socijalna zaštita usmjerena je na osiguranje socijalne sigurnosti građana i porodica koji se, sticajem različitih društvenih i životnih okolnosti, nalaze u stanju socijalne potrebe.

Bosna i Hercegovina je na temelju Ustava i različitih međunarodnih Ugovora obavezna da garantira ostvarivanje socijalnih prava na pravičan, adekvatan i nediskriminirajući način. Sustav socijalne sigurnosti u Bosni i Hercegovini obuhvata: socijalno osiguranje, socijalnu pomoć, pomoć porodici i zaštitu djece i branitelja. Unutar programa socijalnog osiguranja postoje: mirovinsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i zdravstvena zaštita i osiguranje od nezaposlenosti.

Socijalna zaštita usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe na nivou Kantona Sarajevo regulisana je Kantonalnim Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom te podzakonskim aktima donešenim od strane Vlade Kantona.

Federalnim zakonom propisani su korisnici socijalne zaštite i prava iz socijalne zaštite koja korisnici mogu ostvariti, dok je Kantonalnim zakonom proširen krug korisnika socijalne zaštite i proširen nivo prava koja korisnici socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo mogu ostvariti.

Prava iz socijalne zaštite koja mogu ostvariti korisnici su:

- Novčana i druga materijalna pomoć
- Ospozobljavanje za život i rad
- Smještaj u ustanovu socijalne zaštite
- Usluge socijalnog i drugog stručnog rada

- Kućna njega i pomoć. (Član 19. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH)

Lica sa invaliditetom i lica ometena u psihičkom i fizičkom razvoju pored gore navedenih prava putem Centra za socijalni rad mogu ostvariti i pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od drugog lica i ortopedski dodatak.

Ukoliko lica sa invaliditetom i lica ometena u psihičkom i fizičkom razvoju žele ostvariti navedena prava podnose zahtjev institutu za medicinsko vještačenje. Uz zahtjev prilaže svu raspoloživu medicinsku dokumentaciju. Institut ocjenjuje da li su ispunjeni uslovi za ostvarivanje prava na ličnu invalidninu, dodatak za tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak, što konstatiše u nalazu i mišljenju koji SE dostavlja osobi za koju je urađena ocjena. Osoba zaprimljeni nalaz i mišljenje prilaže uz zahtjev za ostvarivanje prava koji podnosi Centru za socijalni rad. Centar za socijalni rad na temelju zahtjeva i nalaza i mišljenja donosi rješenje koje proslijedi Federalnom Ministarstvu rada i socijalne politike nadležnom za isplatu sredstava po osnovu ostvarenih prava.

Sve osobe koje su ostvarile pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od drugog lica i ortopedski dodatak imaju pravo na refundaciju troškova ljekarske komisije. Pravo na zdravstveno osiguranje putem Centra za socijalni rad mogu ostvariti korisnici prava na stalnu novčanu pomoć i osobe sa invaliditetom pod uslovom da to pravo nisu i nemogu ostvariti po nekom drugom osnovu.

Korisnici socijalne zaštite u smislu Federalnog i Kantonalnog Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom su lica i porodice koje se nalaze u stanju socijalne potrebe i to:

- djeca bez roditeljskog staranja,
- odgojno zanemarena djeca,
- odgojno zapuštena djeca,
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama,
- lica sa invaliditetom i lica ometena u psihofizičkom razvoju,
- materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica
- stara lica bez porodičnog staranja,
- lica sa društveno negativnim ponašanjem,
- lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici

- lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usled posebnih okolnosti potreban
- odgovarajući oblik socijalne zaštite. (Član 12.)

Citiranim Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH, utvrđena su i osnovna prava koja mogu ostvariti pojedinac i porodica i to:

- osnovna prava lica sa invaliditetom,
- novčana i druga materijalna pomoć,
- osposobljavanje za život i rad,
- smještaj u drugu porodicu,
- smještaj u ustanovu socijalne zaštite,
- kućna njega i pomoć u kući,
- usluge socijalnog i drugog stručnog rada,

Izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom , dodata su dva potpoglavlja, pod nazivom "Osnovna prava lica sa invaliditetom i podpoglavlje "Postupak za ostvarivanje prava lica sa invaliditetom". Lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju, prema Federalnom Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, su djeca i odrasli, koji su: slijepa i slabovidna, gluha i nagluha, sa poremećajima u govoru i glasu, sa tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, sa smetnjama u psihičkom razvoju i sa kombiniranim smetnjama.

Prava koja proizilaze iz citiranog Zakona su slijedeća:

- lična invalidnina,
- dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica,
- ortopedski dodatak,
- pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala,
- osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija)
- prioritetno zapošljavanje. (Član 18.a)

Sredstva za novčana primanja osoba sa invaliditetom (lična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć od drugog lica i ortopedski dodatak) obezbjeđuju se u budžetu Federacije.

3. Određenje pojma invalidnosti i osoba s invaliditetom

U literaturi postoji čitav niz različitih definicija kojima se određuje invalidnost. Zajedničko za većinu njih je da u središtu određenja, u manjoj ili većoj mjeri, polazeći od latinske riječi *invaliditas* – nesposobnost, sadrže stigmatizirajući i omalovažavajući predznak. U prilog navedenom govori i upotreba sljedećih pojmoveva, prisutnih posebno u već zastarjeloj literaturi: abnormalnost, anomalnost, aberatnost, asocijalnost, devijantnost, ometenost u razvoju i dr. Za razliku od navedenog savremenija literatura, s ciljem izbjegavanja stigmatizirajućih pojmoveva, u definisanju invalidnosti često koristi sljedeće sintagme: odstupanja u razvoju, psihofizičke smetnje, oštećenja, poremećaji, teškoće obrazovne i socijalne adaptacije i integracije, hendikepiranost, specifične potrebe. (Matoić, 2003:99) Razloge ovakvog stanja, s jedne strane, moguće je tražiti u složenosti fenomena invalidnosti, a s druge strane, i u nastojanjima da se diskreditirajući i stigmatizirajući termini zamijene drugima koji su više prihvatljiviji kako za same osobe s invaliditetom tako i za njihove porodice. U literaturi sa prostora bivše Jugoslavije, jedna od starijih definicija invalidnost određuje kao stanje organizma nastalo uslijed bolesti, povrede ili urođenog defekta, čija je posljedica više ili manje trajno, djelimično ili potpuno, smanjenje radne sposobnosti, odnosno sposobnosti za rad, privređivanja i normalan socijalni život. (Milosavljević, 1989:4) Ova definicija naglasak stavlja na radnu sposobnost osobe s invaliditetom i mogućnost privređivanja kao osnovne kriterije "normalnog socijalnog života" osobe s invaliditetom.

I drugi autori (Zovko, 1999:105) određujući invalidnost smatraju da se ona odnosi na različite vrste i stupnjeve oštećenja, teškoća ili smetnji, odnosno nepravilnosti u području fizičkog, psihičkog, psihofizičkog i socijalnog razvoja. Jednom riječju, po ovom određenju invalidnost može zahvatiti sve oblike čovjekovog funkcionisanja, fizičkog, mentalnog i socijalnog, što se u stvarnosti i događa. Međutim, nedostatak ovog određenja ogleda se u tome što autor niti jednom riječju ne govori o mogućnostima i pravu osoba s invaliditetom da prema svojim sposobnostima daju doprinos društvu, žive od svog rada i imaju posebnu zaštitu. Na tragu navedenog nalaze se ona određenja invalidnosti u kojima se ističe da je invalidnost mnogo više nego zbir fizičkih, psihičkih i emocionalnih oštećenja, odnosno da predstavlja socijalno promjenjivu konstrukciju, ali i socijalno i političko pitanje, a ne samo medicinski problem koji se može riješiti medicinskom intervencijom (Cucić, 2001:17).

Navedeno određenje invalidnosti, posebno u dijelu, kojim se određuje kao socijalno i političko pitanje, čini se da predstavlja bit savremenog određenja invalidnosti datog u UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom. Svu rigidnost medicinskog pristupa u određenju invalidnosti odražava definicija Svjetske zdravstvene organizacije (SZO:1980), prema kojoj je invalidnost ograničenje ili nedostatak sposobnosti (izazvanih oštećenjem) za obavljanje aktivnosti na način ili do nivoa koji se smatra normalnim za ljudsko biće. Pored invalidnosti Svjetska zdravstvena organizacija je odredila oštećenje i hendikep. Pod oštećenjem se smatra svaki gubitak ili abnormalnost psihološke, fiziološke ili anatomske strukture ili funkcije, dok je hendikep teškoća ili nedostatak mogućnosti (uslijed oštećenja ili invalidnosti) koje pojedinac ima u obavljanju životnih aktivnosti koje su normalne za njihovu dob, političku, socijalnu i kulturnu sredinu. Puko navođenje invalidnosti kao medicinske dijagnoze u ovoj definiciji možda je donekle razumljivo i opravdano iako smatramo da se invalidnost ni u kom slučaju ne može smatrati isključivo kao medicinska dijagnoza i individualni problem pojedinca koji je moguće rješavati prvenstveno medicinskim intervencijama, što uključuje i medicinsku rehabilitaciju. U istoj mjeri koliko je razvoj ljudskih prava i naučnih spoznaja doprinio mijenjanju društvenog odnosa prema osobama s invaliditetom, doprinijele su i same osobe s invaliditetom posebno putem različitih udruženja od međunarodnog do lokalnog nivoa. Danas već uhodani termin osoba s invaliditetom ili djeca s teškoćama u razvoju plod su ne samo naučnih spoznaja o neprimjerenosti terminološke stigmatizacije nego i aktivnosti samih osoba s invaliditetom koje su same, udružene na međunarodnom nivou, zahtijevale da se pojmom invalidnost neminovno zadrži, koliko god on u svom izvornom značenju bio neadekvatan i stigmatizirajući. Ovakav stav osoba s invaliditetom moguće je obrazložiti opravdanim strahom da bi brisanjem pojma "invalidnost" izgubili odgovarajuća prava, na neophodnu društvenu brigu i zaštitu, pa je u tom kontekstu sintagma "osobe s invaliditetom" danas postao opće prihvaćen i korišten u svim međunarodnim dokumentima. Navedenu jezičnu promjenu potiče i želja da se posvjedoči da je osoba s invaliditetom prije svega osoba, koju treba poštivati i omogućiti joj da primjeni svoje talente. Sagledavajući "invaliditet" iz ugla ljudskih prava, izbor riječi za ovu skupinu članova društva odraz je ideologije određenoga vremena. Neki od savremenih autora (Vash; Crewe, 2010:98) smatraju da će se izbor riječi, koje se odnose na bilo koju skupinu osoba koje su u nepovoljnem položaju, i dalje mijenjati sve dok te skupine ne postanu uistinu jednaki članovi društva. Za očekivati je da će se u ne tako skoroj budućnosti, kad osobe s invaliditetom u potpunosti budu sigurne da će

uživajući neophodnu društvenu brigu i zaštitu biti ravnopravni članovi društva, ova populacija složiti da se pojma invaliditet briše u njihovom određenju.

Prevazilaženje individualnog pristupa, u smislu "optužbe" prisutne invalidnosti kod pojedinca koja uslovljava mogućnost ne/mogućnost njegovog učešća u životu zajednice uključujući i mogućnost zaposlenja, na međunarodnom nivou, posebno se ogleda u izvodu iz zajedničkog saopćenja predstavnika država EU, povodom Evropskog dana osoba s invaliditetom 3. decembra 1994. u Briselu, koje sadrži novi pristup u definiranju osoba s invaliditetom. Taj pristup se ogleda u definiciji da je: "Osoba s invaliditetom osoba sa svim pravima, dovedena u situaciju koja je onesposobljava za funkcioniranje, uslijed prostornih, ekonomskih i socijalnih barijera koje ta osoba (uslijed oštećenja) ne može savladati na način kao i ostali građani."(Jovanović, 2002:27) Danas vrhunac spoznaja o određenju invalidnosti i osoba s invaliditetom, zahvaljujući razvoju ljudskih prava i promijenjenom shvaćanju društva o samoj pojavi nalazimo u njihovom definiranju datom u UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom. U ovom kontekstu, UN Konvencija u svojoj preambuli invaliditet određuje kao koncept koji se razvija i "nastaje kao rezultat djelovanja osoba s invaliditetom i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolini, a koje sprečavaju njihovo potpuno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s drugim članovima tog društva." (tč. e)

Ovakvo određenje invaliditeta u svom središtu ne stavlja osobu s invaliditetom nego prepreke na koje ta osoba nailazi u svom neposrednom okruženju koje su označene ne samo stigmatizacijom nego i drugim društveno uslovljenim preprekama koje takvoj osobi onemogućavaju da ravnopravno sa svim drugim članovima društva učestvuje u njegovom razvijanju. Istovremeno, nemogućnost učešća pojedinca u svim tokovima društvenog života, posebno osobe s invaliditetom, dovodi ne samo do njegove izolacije i socijalne isključenosti nego i do nemogućnosti da takva osoba na individualnom planu živi životom koji je označen ljudskim dostojanstvom. Istim dokument osobe s invaliditetom se definišu na način da su to osobe s dugotrajnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima koja u interakciji sa različitim barijerama mogu ometati njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s ostalim članovima tog društva“. (Član 1.)

O teškoćama definisanja invaliditeta i osoba s invaliditetom, u smislu opšte prihvatljivosti njihovog značenja najbolje govori to da je Ad hoc komitet Ujedinjenih nacija za izradu Nacrta sveobuhvatne i integrativne konvencije o promoviranju i zaštiti prava i dostojanstva osoba s invaliditetom 2001. - 2006. tokom svog višegodišnjeg rada prošao kroz izrazito buran period do oblikovanja konačnog teksta samog dokumenta, ali

i definiranja pojma "invalidnosti" i "osoba s invaliditetom". U prilog ovoj konstataciji govori i podatak da je sve do Sedmog i Osmog zasjedanja Komiteta veliki broj država ispoljavao rezerve prema ideji da je uopće moguće definirati "invaliditet" i "osobu s invaliditetom." Danas znamo da određenja data u Konvenciji zapravo predstavljaju smjernice za definiranje u nacionalnim zakonodavstvima (Tatić, 2011:3). Kao i kod invalidnosti i u ovom određenju stavljeni je težište na različite društvene barijere koje populaciju osoba s invaliditetom sprečavaju ili ih ometaju da budu ravnopravni članovi društva. Iz pobrojanih određenja, kako u stručnoj i naučnoj literaturi, tako i u jednom broju međunarodnih dokumenata, može se zaključiti da se uporedo sa sticanjem različitih naučnih spoznaja mijenjala i društvena svijest, odnosno odnos društva prema osobama s invaliditetom.

Promjena odnosa, velikim dijelom uslovljena i usvajanjem različitih međunarodnih dokumenata iz oblasti ljudskih prava, dosegla je svoj vrhunac usvajanjem UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom što na najkonkretniji način govori o potrebi posebne društvene brige i zaštite prema ovoj skupini članova društvene zajednice. Njihovu ranjivost i potrebu za posebnim društvenim angažmanom, posebno na uklanjanju društvenih prepreka koje zajedno s prisutnim invaliditetom interaktivno ometaju punu socijalnu uključenost i mogućnost nemjerljivog doprinosa osoba s invaliditetom društvu, potvrđuje donošenje ovog međunarodnog dokumenta koji, zajedno s Konvencijom o pravima djeteta govori o dosegnutoj svjesnosti i potrebi za stvaranjem mogućnosti da žive ravnopravno s drugima.

4. Uzroci i klasifikacije invalidnosti

Uzroci nastanka invaliditeta su različiti i brojni, međusobno se prožimaju, pa se gotovo nikada ne može sa sigurnošću govoriti samo o jednom uzroku invalidnosti. U literaturi uzroci nastanka invaliditeta najčešće se dijele na endogene i egzogene, odnosno nasljedne, organske i socijalno-kultурне. Nasljedni uzroci invalidnosti su nedovoljno poznati i na njih se ne može uvijek u potpunosti i učinkovito djelovati, i pored poduzimanja odgovarajuće prevencije. Kao nasljedni uzroci invalidnosti u stručnoj literaturi najčešće se navode: kromosomske aberacije, prirođene greške metabolizma, porodična opterećenja i sl. Organski uzroci, koji se smatraju najbrojnijima, mogu nastati prije rođenja (prenatalni), tokom porođaja (perinatalni) i nakon porođaja (postnatalni), ali i u ranom djetinjstvu, školskom periodu ili u nekom od kasnijih životnih razdoblja. Na većinu njih se medicinskim i preventivnim mjerama može uspješno djelovati, odnosno sprječiti njihov

nastanak ili ublažiti stepen invaliditeta. Socijalno-kulturni, tj. ambijentalni faktori kao mogući uzrok invalidnosti rijetko ili gotovo nikada sami po sebi i sami za sebe ne generiraju invaliditet, nego se uvijek javljaju uporedno sa drugim uzrocima (Zovko, 1999:106).

Osim navedene podjele uzroka nastanka invalidnosti, u literaturi postoje i druge slične podjele među kojima je ona gdje se uzroci invalidnosti dijele na: urođena-kongentalna oštećenja (mentalna retardacija, tjelesna nasljedna, negenetska oštećenja), zarazna-kontagiozna oboljenja (dječja paraliza trahom, lepra, onhocerhozis, ostala zarazna oboljenja), nezarazna tjelesna oboljenja, psihijatrijski poremećaji, hronični alkoholizam i narkomanija, traume (saobraćajni udesi, profesionalni udesi, ostale povrede razne prirode), neuhranjenost i drugo (Jovanović, 2002:19).

Također, neki autori (Milosavljević, 1989:2) uzroke invalidnosti dovode u vezu i sa određenim društvenim uslovima i konfliktnim stanjima dijeleći ih u dvije grupe. U prvu grupu spadaju oni koji proizlaze iz naglog razvoja industrije, mehanizacije i saobraćaja, a u drugu oni iz ratnog stradanja. Ratna stradanja u BiH mogu se smatrati uzrokom prisutnosti invalidnosti kod određenog broja osoba, odnosno povećanjem postotka osoba s invaliditetom u odnosu na prijeratni period. S tim u vezi, prema nekim procjenama, samo u FBiH invalidnost u ratu je zadobilo više od 46.000 građana. Fenomen invalidnosti i uzroci njegovog nastanka oduvijek su zaokupljali pažnju različitih kulturnih sredina. U tom kontekstu može se reći da je utjecaj sociokulturoloških stavova na poimanje invalidnosti utjecao i na različita tumačenja uzroka ove pojave. Tako npr. kod Hispanoamerikanaca "invaliditet" djeteta se smatra uzrokom "zločestog oka" – mal ojo ili "zločeste vještice" – mal puesto. "Zločesto oko" je vjerovanje da pretjerano divljenje druge osobe može rezultirati "bolešću" djeteta zbog čega majke trebaju izolirati dijete iz nepoželjne sredine. Kod vjerovanja u "zločestu vješticu" smatra se da je urok "bacio" neki iscijelitelj ili vještica (Gonzalez, 1991; Beckman, 1996, prema Mihanović; Krampač-Grljušić, 2012:331). Slično vjerovanje postoji i u BiH, pa se u tom kontekstu smatra da je "urokljivo" diviti se djetetu jer se na taj način prizivaju zle sile koje ga mogu ureći da se razboli, odnosno postane slijepo, nagluho, nijemo itd. Danas znamo da su uzroci invalidnosti prvenstveno stečeni ili urođeni i da mogu dovesti do invaliditeta u bilo kojoj životnoj dobi, bilo da su posljedica nasljednih bolesti ili oštećenja organizma koliko tjelesnog toliko i duševnog.

Populacija osoba s invaliditetom vrlo je heterogena. Obuhvata različite vrste invalidnosti, široku skalu oštećenja u psihičkim i fizičkim sposobnostima iz čega proizlaze i različite klasifikacije, odnosno razvrstavanja, koje su neophodne posebno zbog ocjene radne sposobnosti, mogućnosti adaptivnog funkcioniranja, ali i ostvarivanja prava na određenu

pomoć društva. Osobe s invaliditetom se, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (1979), razvrstavaju u dvije osnovne kategorije: osobe s fizičkim nedostacima i oštećenjima uz očuvane mentalne sposobnosti i osobe s invaliditetom s mentalnim oboljenjima i nedovoljnom mentalnom razvijenošću. Prema međunarodnoj klasifikaciji oštećenja, invalidnosti i hendikepa (ICIDH-International Classification of Impairment, Disability and Handicap), koju je usvojila SZO (1980) oštećenje se određuje kao bilo kakav gubitak ili abnormalnost psihološke, fiziološke ili anatomske strukture ili funkcije. Invalidnost je zajednički izraz za veliki broj različitih funkcionalnih ograničenja ili nedostatak sposobnosti (izazvanih oštećenjem) za obavljanje aktivnosti na način ili do nivoa koji se smatra normalnim za ljudsko biće. Hendikep predstavlja teškoće i nedostatak mogućnosti (uslijed oštećenja ili invalidnosti) koje pojedinac ima u obavljanju životnih aktivnosti koje su normalne za njegovu dob, političku, socijalnu i kulturnu sredinu.

Poslije usvajanja ove klasifikacije, zahvaljujući aktivnostima, posebno međunarodnih organizacija osoba s invaliditetom, koje su tražile izmjenu pojedinih izrazito stigmatizirajućih termina, uz naglasak da je hendikep socijalna, a ne biološka kategorija te da nesposobnost nije uvijek i hendikep koji je često obilježen odbojnim stavom članova društva prema osobama s invaliditetom, Svjetska zdravstvena organizacija, 1997. godine, utvrdila je nacrt druge Međunarodne klasifikacije. U ovom nacrtu termin "oštećenje" je i dalje zadržan, dok je termin "invalidnost" zamijenjen sa "smanjenjem aktivnosti", a termin "hendikep" je preimenovan/re-definiran u "sudjelovanje ili participacija", odnosno interakciju osoba s invaliditetom i njihove okoline. Iz navedenog se može zaključiti da je iznalaženje adekvatne terminologije, koja na najprikladniji način prezentira stanje osoba s invaliditetom, jedan od ključnih aspekata izbjegavanja stigmatizirajućih predznaka i odbojnog stava prema osobama s invaliditetom. Istovremeno, ovdje su prisutna i nastojanja da se korištenjem ovakve terminologije prepoznaaju društvene skupine koje imaju ista prava, ali i drugačije potrebe od ostalih članova društvene zajednice. Za razliku od navedenih nastojanja, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH, polazeći od kriterija vrste i stepena invalidnosti, osobe s invaliditetom klasificuju u: slijepe i slabovide osobe, gluhe i nagluhe, osobe s poremećajima u govoru i glasu, s tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, sa smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stepena) i osobe s kombiniranim smetnjama (višestruko ometena u razvoju). (Član 14.)

Očito da je u ovoj klasifikaciji u upotrebi ključna izrazito stigmatizirajuća riječ "oštećenj", koja se također koristi i kao jedan od segmenata određenja invalidnosti na nivou Svjetske zdravstvene organizacije.

U okviru Federalnog zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, uz navedenu, postoji i tzv. socijalno-pravna klasifikacija, koja označava podjelu osoba s invaliditetom prema obimu prava koje im društvo priznaje. Prema ovoj klasifikaciji u FBiH razlikuju se i sljedeće kategorije osoba s invaliditetom :

- 1) Ratni vojni invalidi (ostvaruju pravo na ličnu invalidninu već sa stepenom invaliditeta od 20%)
- 2) Civilne žrtve rata (ostvaruju pravo na invalidninu sa stepenom od 60% invaliditeta) i
- 3) Civilni, neratni invalidi (ostvaruju pravo na invalidninu tek sa stepenom od 90% invaliditeta). (Miković, 2011:101)

Ova klasifikacija je, uz izrazito stigmatizirajuće terminološko određenje, istovremeno diskriminirajuća i po osnovu nivoa ostvarivanja prava na ime naknada u zavisnosti od toga da li je invaliditet stečen u ratu, kao učesnik rata i civilna žrtva rata, odnosno kao osoba koja je invaliditet stekla u tzv. mirnodopskim uslovima. Prema odredbama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom neratni invalidi ostvaruju pravo na invalidninu tek ukoliko im se procijeni 90% invalidnosti. (Član 3.) U odnosu na njih, prema odredbama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica ratni vojni invalidi prema postotku invalidnosti razvrstavaju se u deset grupa (ratni vojni invalidi: sa 100% invaliditeta prvog stepena kojima je za redovan život potrebna njega i pomoć od drugog lica; sa 100% invaliditeta kojima nije potrebna njega i pomoć drugog lica; sa 90% invaliditeta; sa 80% invaliditeta; sa 70% invaliditeta; sa 60% invaliditeta; sa 50% invaliditeta; sa 40% invaliditeta; sa 30% invaliditeta i sa 20% invaliditeta), a pravo na invalidninu ostvaruju već sa 20% invalidnosti. (Član 10)

5. Prava osoba s invaliditetom u Zakonodavstvu BiH

Ustavom Bosne i Hercegovine svim građanima garantuje se najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, što posebno proizlazi iz odredaba Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) kao i njenih protokola čija je direktna primjena nadređena svim zakonima u BiH. Ovakvo uređenje neminovno nameće i obavezu države da svoje zakonodavstvo i pravnu praksu u svim oblastima, uključujući i invalidnost, uskladi s pravima koja se garantuju u navedenim međunarodnim dokumentima. U kontekstu invalidnosti i zaštite prava osoba s invaliditetom zakoni od posebnog značaja za ovu populaciju usvojeni na nivou države BiH su: Zakon o zabrani diskriminacije, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju i Okvirni zakon o visokom obrazovanju.

Zakonom o zabrani diskriminacije (2009) se garantuju zaštita, promoviranje ljudskih prava i sloboda, stvaraju uslovi za ostvarivanje jednakih mogućnosti za sve građane i uređuje sistem zaštite od diskriminacije po bilo kojem osnovu.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju (2003) garantuje se da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednakе mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Prema odredbama člana 4 ovog Zakona „odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje u skladu s utvrđenim standardima osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja“. Odredbom datom u čl. 35 normirano je da u pristupu djece naobrazbi ili njihovom sudjelovanju u obrazovnom procesu, posebno kod „djece s posebnim potrebama“, škola ne smije vršiti diskriminaciju po bilo kojem osnovu.

Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju (2007) garantuje se pristup visokom obrazovanju koji neće biti ograničen, direktno ili indirektno, prema bilo kojoj stvarnoj ili pretpostavljenoj osnovi uključujući i fizički ili drugi nedostatak. (Član 7.) Zajedničko za sva tri zakona, usvojena na nacionalnom nivou, čini to što naglašavaju zabranu diskriminacije i čuvanje dostojanstva osobe s invaliditetom, odnosno djeteta s teškoćama u razvoju, koje istovremeno pripada skupu osoba/djece s invaliditetom. Svjesnost o stigmatizaciji i predrasudama koje su još uvijek dominantno prisutne u bh. društvu ne samo prema odraslim osobama s invaliditetom, nego i djeci koja imaju bilo koji oblik invalidnosti, sigurno je jedan od ključnih razloga što se u oba zakona koja se odnose na različite nivoe obrazovanja potencira princip nediskriminacije.

Bosna i Hercegovina je država sastavljena od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (koju čini deset kantona) i Republike Srpske te Distrikta Brčko. Prema Ustavu BiH, obaveza entiteta je da obezbijede sigurnu i zaštićenu sredinu za sve građane „pod svojim jurisdikcijama, održavanjem civilnih ustanova za primjenu pravnih propisa, koje će funkcionirati u skladu sa međunarodno priznatim standardima uz poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.“ (Član 3.) U kontekstu navedenog, prava osoba s invaliditetom normirana su entitetskim zakonodavstvom i zakonima donesenim na nivou Distrikta Brčko. Ovdje također treba istaći da većina zakona donesenih u oblasti invalidnosti, na nivou FBiH, predstavljaju tzv. krovne zakone koji u svojim odredbama sadrže mogućnost ili obavezu donošenja i usvajanja odgovarajućeg zakonodavstva na kantonalmom nivou.

Ustav Federacije BiH, kao i Ustav BiH utvrđuje obavezu osiguravanja primjene najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda za sve građane, što se posredno odnosi i na osobe s invaliditetom. Specifičnost ovog Ustava čini posebno to da su nadležnosti u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite podijeljene između Federacije i kantona. (Član 2.) U kontekstu navedenog, federalni zakoni ključni za ostvarivanje prava osoba s invaliditetom su: Zakon o radu, Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom i Zakon o pravima boraca i članova njihovih porodica.

Zakon o radu (1999), pored odredaba vezanih za pravo na rad i pravo na nediskriminaciju po različitim osnovama, uključujući tjelesne i duševne poteškoće (član 5.), sadrži i tzv. preventivne odredbe koje se odnose na neposrednu opasnost od nastanka invalidnosti. U kontekstu navedenog nalazi se i odredba da je poslodavac u situacijama kada postoji opasnost od invaliditeta dužan ponuditi zaposleniku druge poslove za koje je sposoban. U onim slučajevima kada je pretrpio povredu ili obolio od profesionalne bolesti, zaposlenik ima prednost pri stručnom obrazovanju, osposobljavanju i usavršavanju (član 66.). Zakon također garantuje i određenu sigurnost zaposlenicima kod kojih postoji smanjena radna sposobnost kao i neposredna opasnost od nastanka invalidnosti. To se konkretno odnosi na odredbu kojom je onemogućeno poslodavcu da otkaže ugovor o radu bez prethodne saglasnosti vijeća zaposlenika. (Član 67.)

Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba (2001) u svojim odredbama predviđa unapređenje uslova za zapošljavanje, materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenih osoba za vrijeme privremene nezaposlenosti. (Član 1.) Poseban naglasak u ovom Zakonu dat je na poštivanje načela nediskriminacije gdje je u članu dva normirano da ni jedna osoba ne može biti stavljen u nepovoljan položaj ni po kojoj osnovi uključujući tjelesne i duševne poteškoće.

Zakon o zdravstvenom osiguranju (1997) utvrđuje ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, gdje su, pored ostalih osiguranika posebno navedene i osobe s invaliditetom, sa prebivalištem na području FBiH, koje su stekle invalidnost po bilo kojoj osnovi. (Član 19.) Ovaj Zakon u svojim odredbama također utvrđuje način organizovanja i provođenja zdravstvene zaštite koja je zagarantovana uz ostale građane FBiH i grupama koje su izložene većem riziku od oboljenja, među kojima su navedene i osobe s invaliditetom. (Član 12.)

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (1998) u svojim odredbama (član 1) uređuje prava koja proizlaze iz samog naslova, ističući prava osiguranika „za slučaj invalidnosti“. U ovom kontekstu postojanje invalidnosti normirano je u slučajevima kada osiguranik zbog trajnih promjena u zdravstvenom stanju prouzrokovanih povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koje se ne mogu otkloniti liječenjem ili mjerama medicinske rehabilitacije, postane potpuno nesposoban za obavljanje poslova radnog mjesta na koje je bio raspoređen i koji je obavljao prije nastanka invalidnosti. (Član 22.)

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju lica s invaliditetom (2010), pored prava koja proizlaze iz samog naslova uređuje osnivanje i djelatnost ustanova, privrednih društava i drugih pravnih lica koja se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem ove populacije kao i rad Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. (Član 1.) Profesionalna rehabilitacija osoba s invaliditetom, prema odredbama Zakona obuhvata više različitih aktivnosti koje je neophodno provesti, prvenstveno u cilju većeg ospozobljavanja osoba s invaliditetom. (Član 9.)

Federalni Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (1999) uređuje osnovna prava iz socijalne zaštite, osnivanje i rad ustanova socijalne zaštite i invalidskih udruženja, prava civilnih žrtava rata i članova njihovih porodica, zaštitu porodice s djecom, finansiranje i ostalo što je od značaja za ovu oblast. (Član 1.) Ovaj Zakon među takšativno pobrojanim korisnicima socijalne zaštite navodi „osobe s invaliditetom i osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju“. Nepreciznost ovog Zakona i nedovoljno poznavanje savremene terminologije prihvачene na

međunarodnom nivou najkonkretnije se ogleda u uporednoj upotrebi sintagme „osobe s invaliditetom“ i „osobe ometene u fizičkom ili psihičkom razvoju“ što može dovesti do nepovoljnih reperkusija za ovu populaciju, posebno u dijelu ostvarivanja socijalne zaštite. (Član 12.) Također, Zakon sadrži i odredbu kojom pobliže određuje osobe s invaliditetom u odnosu na vrstu invalidnosti normirajući da su to: slijepa i slabovidna, gluha i nagluha, sa poremećajima u govoru i glasu, sa tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, sa smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stepena), sa kombiniranim smetnjama (višestruko ometena u razvoju). (Član 16.)

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (2009.) normira da sve osobe s invaliditetom, tzv. neratni invalidi, čiji je invaliditet manji od 90% nemaju pravo na tzv. invalidninu, čime je zakonodavac svjesno postupio diskriminirajuće s obzirom na činjenicu da neke druge kategorije, npr. „ratni vojni invalidi“ pravo na invalidninu imaju već sa 20% utvrđenog stepena invalidnosti. Ovako diskriminirajući odnos još više usložnjava i podatak da, prema procjenama, oko 60.000 neratnih osoba s invaliditetom kod kojih je utvrđen postotak invalidnosti manji od 90% ne uživa pravo na ostvarivanje invalidnine, što se neminovno odražava na njihov socijalni status, prisutno siromaštvo i socijalnu isključenost. (Gadžo-Šašić, 2020: 116)

Zakon o pravima boraca i članova njihovih porodica (2004), uređuje uslove, način i postupak za ostvarivanje prava ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica, članova porodica šehida, članova porodica poginulih, umrlih i nestalih branilaca i demobiliziranih branilaca, lica zaslužnih u odbrambeno-oslobodilačkom ratu, kao i druga pitanja iz oblasti branilačko-invalidske zaštite.

Podaci o broju osoba s invaliditetom na području Bosne i Hercegovine prikupljeni su prvi put u Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova (2013.) godine prema kome od ukupno 3.531.159 stanovnika u BiH 294.058 (8,33%) osoba ima određeni stepen invaliditeta. Do navedenog Popisa stanovništva broj osoba s invaliditetom bio je utvrđen prema određenim procjenama i pretpostavkama. Međutim, bitno je spomenuti da su se do tada kršenja određenih prava, koja su osobama s invaliditetom zakonom utvrđena, uglavnom pripisavala nepostojanju jedinstvene baze podataka o broju osoba s invaliditetom na državnom i entitetskim nivoima. Ipak, čini se da ni utvrđivanje broja osoba s invaliditetom nije umnogome pomoglo smanjenju obespravljenosti, siromaštva i socijalne isključenosti ove populacije, koja sve više u bh. društvu postaje "nevidljiva".

Specifičnost bh. društva, pored izrazito komplikovanog državnog ustrojstva u okviru kojeg nije predviđena mogućnost usvajanja zakonodavstva iz oblasti invalidnosti na nacionalnom nivou, čini i to da se usvojeni zakoni na svim drugim nivoima, iako u najvećem broju slučajeva usklađeni s međunarodnim standardima, najčešće ne primjenjuju u cijelosti. Svakodnevne teškoće u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava, poput prava na zdravstvenu zaštitu, socijalnu pomoć, tuđu njegu ili ortopedска pomagala dovode jedan broj osoba s invaliditetom u bezazlenu situaciju, život na ivici opstanka i socijalnu isključenost. Sve se to događa zato što bh. vlasti na svim nivoima (državnom, entitetskim, kantonalnim i općinskim), za razliku od drugih država u regionu, npr. Hrvatske, Slovenije ili Srbije, nisu stvorile neophodne prepostavke za primjenu, posebno socijalnih prava koja, prema nekim istraživanjima (Ljudska prava osoba s invaliditetom – Stanje u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori, 2006:35), osobe s invaliditetom često ne ostvaruju.

U praksi, i pored činjenice što je BiH potpisnik više ključnih međunarodnih dokumenata o pravima osoba s invaliditetom, npr. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom i UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, kršenje osnovnih socijalnih prava za ovu populaciju je sastavni dio njihovog svakodnevnog života. Ova prava se posebno krše u sljedećim oblastima, koje su usko vezane s pravom na socijalnu sigurnost i pravom na dostojanstven život:

- oblast socijalne zaštite (novčana i druga materijalna pomoć, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, osposobljavanje za život i rad, smještaj u ustanove socijalne zaštite i drugu porodicu, kućna njega);
- oblast zdravstvene zaštite (pravo na zdravstvenu zaštitu, naknadu za tuđu njegu i pomoć, ortopedска pomagala, pravo na liječenje);
- oblast obrazovanja (pravo na obrazovanje i obrazovna pomagala, inkluzivnu nastavu, manjak izbora zanimanja u specijalnim školama, nepostojanje uslova za školovanje osoba s invaliditetom u redovnim školama);
- oblast prava na primanje i širenje informacija (nedostatak pomagala za transfer i primanje informacija za sve vrste invaliditeta, nepostojanje u dovoljnoj mjeri državnih ili entitetskih informativnih programa za ovu populaciju);
- oblast zapošljavanja i primjerene radne aktivnosti (nepostojanje nacionalne strategije za stimuliranje privrednika da zapošljavaju osobe s invaliditetom, uzak ili nikakav izbor zanimanja, nepostojanje sistema za prekvalifikaciju osoba s invaliditetom) i

- oblast koja pokriva status i finansiranje organizacija osoba s invaliditetom (nepostojanje nacionalne strategije razvoja organizacija, nedovoljno i neredovno sufinansiranje organizacija od strane države). (Živanović, Madacki, 2006 : 38)

Nepoštivanje prava osoba s invaliditetom i diskriminacija prema ovoj populaciji u praksi prisutna je najviše u oblasti socijalne zaštite, te zdravstvenom i obrazovnom sistemu. S tim u vezi i sama činjenica da je BiH ratifikovala UN Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, a da odredbe ovog međunarodnog dokumenta nisu implementirane u odgovarajuće zakonodavstvo najkonkretnije govori o tome da je ova populacija na margini društvenog interesa.

Kao razlozi zbog kojih se osobe s invaliditetom nalaze u izuzetno teškom položaju, u različitim istraživanjima, najčešće se navode:

- nepostojanje organizovanog i sistemskog pristupa kompleksnim statusnim pitanjima osoba s invaliditetom, radi čega nisu zabilježeni značajniji ukupni rezultati angažmana vlasti;
- prisutnost neujednačene prakse u postupanjima sa osobama s invaliditetom zbog podijeljene nadležnosti između entiteta i kantona u BiH;
- neusaglašenost kriterija za dodjelu naknada i mogućnosti za ostvarivanje drugih prava po osnovu invalidnosti zbog čega se osobe s invaliditetom nalaze u nepovoljnem položaju, posebno u prisutnoj diskriminiranosti na teritorijalnom principu, s obzirom da se kategorije prava i vidovi različitih davanja razlikuju, zavisno od toga u kojem dijelu države žive (Institucija Ombudsmena za ljudska prava BiH, 2010:32).

Ovo posebno zato što "pokušaj da se socijalna zaštita fokusira na individualnim potrebama korisnika i usklađivanje standarda u zaštiti svih korisnika kao i politika na nivou BiH zbog komplikiranog političkog sistema nije do kraja realizovan." (Habul, 2007:22). Cijeneći sve navedeno, čini se da je socijalni položaj osoba s invaliditetom danas u BiH znatno nepovoljniji nego u prijeratnom periodu, iako je BiH nominalno većinu aktuelnog zakonodavstva iz ove oblasti uskladila sa različitim međunarodnim dokumentima izuzimajući implementaciju u domaće zakonodavstvo UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

TREĆI DIO

SOCIJALNA SIGURNOST I POSEBNA PRAVA RATNIH VOJNIH INVALIDA

Prema domaćim zakonima, kako je to navedeno u prethodnim dijelovima ovog rada, status invalidne osobe mogu ostvariti one osobe koje su rođene sa urođenim ili stečenim oštećenjem sluha i/ili vida, fizičkim invaliditetom, intelektualnim poteškoćama, autizmom te mentalnim i duševnim oštećenjima. U istom kontekstu prema UN konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom tu spadaju i osobe sa dugotrajnim fizičkim, intelektualnim, mentalnim ili osjetilnim oštećenjima. Nažalost, danas u BiH, i pored svih konvencija i zakonom utvrđenih prava, život osoba sa invaliditetom ispunjen je različitim preprekama: preprekama u kretanju, komunikaciji, obavljanju nekih svakodnevnih poslova i sl.

U BiH također sukladno Zakonu, postoje tri kategorije osoba sa invaliditetom: ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata i civilni invalidi čiji uzrok nastanka invaliditeta nije ratnog karaktera pa bez obzira što su potrebe ovih ljudi uglavnom iste, beneficije za ove tri kategorije osoba sa invaliditetom se kako je to ranije rečeno drastično razlikuju. Tako na primjer osoba koja je potpuno slijepa, a ratni je invalid, ima pravo na invalidninu, tuđu njegu i pomoć, dodatak za ortopedsko pomagalo, prednost pri zapošljavanju, stambenom zbrinjavanju, toplice i klimatsko liječenje, besplatni parking, pravo na olakšice pri uvozu automobila, prednost pri čekanju u redovima, a potpuno slijepa osoba od rođenja od svega toga ima samo tuđu njegu i pomoć. Pored navedenog, važno je spomenuti i razlike u novčanoj naknadi gdje za najteži oblik invaliditeta u FBiH osoba koja je uslijed povrede ili od rođenja nepokretna, dobiva od države 403,00 KM naknade, dok za isti stupanj invalidnosti ratni vojni invalid ima oko 1800,00 KM. U istom kontekstu u Republici Srpskoj "civilni invalidi" primaju maksimalno 165,00 KM. Poreske olakšice prilikom kupovine stana, putem kredita, također imaju samo ratni vojni invalidi.

Prema odredbama Federalnog Zakona o pravima boraca i članova njihovih porodica, ratnim vojnim invalidom se određuje državljanin Bosne i Hercegovine koji je, vršeći vojne dužnosti, druge dužnosti za ciljeve odbrane u sastavu Oružanih snaga, učestvujući u odbrani Bosne i Hercegovine u periodu i pod uvjetima i okolnostima iz člana 2. stav 1. ovog zakona, zadobio ranu, povedu, bolest ili je vršenje dužnosti uticalo na pogoršanje bolesti, pa je zbog toga nastupilo oštećenje njegovog organizma najmanje za 20%.

Ratni vojni invalid je i državljanin Bosne i Hercegovine koji je po naređenju ili nalogu nadležnog vojnog organa ili organa uprave nadležnog za poslove odbrane i državne sigurnosti, pod uvjetima i okolnostima iz stava 1. ovog člana, zadobio ranu, povedu, bolest ili pogoršanje bolesti, pa je zbog toga nastupilo oštećenje njegovog organizma najmanje za 20%.

Ratni vojni invalid je i lice koje je u periodu i pod uvjetima i okolnostima iz st. 1. i 2. ovog člana bilo ratni zarobljenik i zadobilo ranu, povredu, bolest ili pogoršanje bolesti, pa je zbog toga nastupilo oštećenje njegovog organizma najmanje za 20%.

Ratni vojni invalid je i stranac kod koga je nastupilo oštećenje njegovog organizma pod okolnostima i uvjetima iz st. 1., 2. i 3. ovog člana. (Član. 13)

6. Posebna prava ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica

Posebna prava ratnih vojnih invalida su normirana u Zakonu o pravima branici i članova njihovih porodica (dalje: ZPPB), i to prava na:

1. Lična invalidinu;
2. Dodatak za njegu i pomoć od drugog lica;
3. Ortopedski dodatak te
4. Druga prava, koja se odnose na pravo na zdravstvenu zaštitu iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, kriterije za ostvarivanje prava na liječenje u inozemstvu, prava iz oblasti zapošljavanja, prioritetno rješavanje stambenih pitanja pripadnika branilačke populacije, prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja kao i na odgovarajući tretman pri ostvarivanju i korištenju drugih prava ili ukazivanja počasti, vodeći računa o njihovom doprinosu u odbrani Bosne i Hercegovine. (Član 8.)

U svrhu ostvarivanja navedenih prava prema odredbama ZPPB ratni vojni invalidi razvrstavaju se u grupe vojnog invaliditeta prema stepenu oštećenja organizma izraženog u procentima, što znači da se procenat invaliditeta određuje srazmjerno oštećenju organizma koje je nastalo kao posljedica rane, povrede ili bolesti zadobijene pod okolnostima utvrđenim ovim Zakonom ili su te okolnosti uticale na pogoršanje bolesti. Svojstvo ratnog vojnog invalida može se steći samo na osnovu oštećenja organizma koje je nastalo uslijed rane ili povrede zadobijene pod okolnostima iz člana 3. ovog Zakona koja je ostavila vidne tragove.

Pod vidnim tragovima, u smislu stava 3. istog člana, podrazumijevaju se jasno vidljivi tragovi na površini tijela, i vidljiva oštećenja unutrašnjih organa utvrđena odgovarajućim dijagnostičkim metodama. Za određivanje procenta invaliditeta uzimaju se u obzir i oštećenja organizma nastala uslijed: upotrebe standardnih lijekova; operacija i drugih terapeutskih poduhvata radi liječenja od rane, povrede i bolesti zadobijenih pod okolnostima predviđenim ovim Zakonom i nošenja ortopedskih pomagala; okolnosti pod kojima je kod ratnog vojnog invalida nastupilo oštećenje organizma uslijed psihosomatskih oštećenja i poremećaja i manifestiralo se do 23.12.1997. godine; gubitka ili teškog oštećenja parnog organa, ako je drugi parni organ izgubljen ili teško oštećen uslijed posljedica rane, povrede ili bolesti zadobijene pod okolnostima utvrđenim ovim Zakonom. (Član 9.)

Zakon o pravima branioca i članova njihovih porodica također normira da se prema procentu invaliditeta ratni vojni invalidi razvrstavaju u deset grupa invaliditeta i to:

- I grupa - invalidi sa 100% invaliditeta I stepena kojima je za redovan život potrebna njega i pomoć od drugog lica;
- II grupa - invalidi sa 100% invaliditeta;
- III grupa - invalidi sa 90% invaliditeta;
- IV grupa - invalidi sa 80% invaliditeta;
- V grupa - invalidi sa 70% invaliditeta;
- VI grupa - invalidi sa 60% invaliditeta;
- VII grupa - invalidi sa 50% invaliditeta;
- VIII grupa - invalidi sa 40% invaliditeta;
- IX grupa - invalidi sa 30% invaliditeta;
- X grupa - invalidi sa 20% invaliditeta. (Član 10.)

Pri utvrđivanju procenta invaliditeta licima kod kojih je pod okolnostima iz člana 3. ovog Zakona nastupilo oštećenje organizma po osnovu oboljenja koje se pogoršalo pod tim okolnostima ili oboljenja za koje se ne može pouzdano zaključiti da je prouzrokovano pod tim okolnostima, ali se može zaključiti da su ratni naporci uticali na njegovo pogoršanje, uzima se odgovarajući procent od cijelokupnog oštećenja organizma, s tim da po tom osnovu utvrđeni procent oštećenja organizma ne može iznositi više od 100% invaliditeta II grupe, a uzimajući u obzir prirodu bolesti i njen razvoj, trajanje i težinu ratnih napora, odnosno napora pri vršenju vojne službe u Oružanim snagama, s obzirom na druge okolnosti koje su u pojedinom slučaju uticale na pogoršanje bolesti. Procent vojnog invaliditeta utvrđen konačnim rješenjem u skladu sa stavom 1. ovog člana ne može se kasnije povećavati, bez obzira na daljnje pogoršanje oštećenja organizma. (Član 11.)

Lična invalidnina ratnog vojnog invalida utvrđuje se u mjesecnom iznosu, prema grupi vojnog invaliditeta. Osnovica za određivanje mjesecnih novčanih primanja, prema ovom Zakonu, utvrđuje se u početnom iznosu od 734,00 KM(867,50 KM), koja se odlukom Vlade Federacije Bosne i Hercegovine početkom svake godine mijenja i usklađuje prema odredbama člana 57. ovog Zakona. Mjesečni iznos lične invalidnine invalida od I do X grupe određuje se u procentu od osnovice. (Član 12.)

Shodno odredbama ZPBP pravo na dodatak za njegu i pomoć od drugog lica imaju ratni vojni invalidi od I do IV grupe, koji su nesposobni za vršenje osnovnih životnih potreba bez pomoći drugog lica te se oni razvrstavaju se u tri stepena i to:

- 1) Prvi stepen – ratni vojni invalidi I grupe, koji su potpuno nesposobni da se brinu o sebi i samostalno obavljaju osnovne životne potrebe, a kojima je potrebna stalna njega i pomoć drugog lica;
- 2) Drugi stepen – ostali ratni vojni invalidi I grupe, kao i ratni vojni invalidi II, III i IV grupe kod kojih pored vojnog invaliditeta, postoje i druga oštećenja organizma koja su nastala nezavisno od vojnog invaliditeta, a koja su zajedno sa vojnim invaliditetom jednaka oštećenju organizma vojnog invalida I grupe razvrstanih u I stepen dodatka;
- 3) Treći stepen – ratni vojni invalidi II, III i IV grupe, čija je nesposobnost jednaka nesposobnosti vojnog invalida I grupe razvrstanih u II stepen dodatka. (Član 13.)

Pravo na ortopedski dodatak ostvaruje ratni vojni invalid kome je nadležna ljekarska komisija utvrdila vojni invaliditet zbog oštećenja organizma koja su neposredna posljedica zadobijene rane, povrede, bolesti ili pogoršanja bolesti koja je prouzrokovala amputaciju ekstremiteta ili teško oštećenje funkcije ekstremiteta, kao i zbog gubitka vida na oba oka ili enukleacije jednog oka. (Član 15.)

Istim zakonom normirana su i prava članova porodice piginulog, umrlog, nestalog branioca i umrlog ratnog vojnog invalida i to:

1. Bračni drug, djeca rođena u braku i van braka;
2. Usvojena djeca, kao i pastorčad koja su sa piginulim ili nestalim braniocem, odnosno umrlim ratnim vojnim invalidom živjela u zajedničkom domaćinstvu posljednju godinu prije njegove smrti ili nestanka, odnosno stupanja u oružane snage;
3. Roditelji i usvojilac;
4. Očuh i mačeha koji su sa piginulim, umrlim, nestalim braniocem, odnosno umrlim ratnim vojnim invalidom živjeli u zajedničkom domaćinstvu najmanje tri godine neposredno prije njegove smrti, odnosno stupanja u oružane snage;
5. Dedo i nana – po ocu i majci, koji su se starali o podizanju i odgoju lica od koga izvode pravo i sa kojim su živjeli u zajedničkom domaćinstvu najmanje tri godine

- neposredno prije njegovog stupanja u oružane snage, pod uvjetom da nema lica iz tač. 1., 2., 3. i 4. Ovog stava;
6. Maloljetna braća i sestre, kao i braća i sestre nesposobni za privređivanje, a čija je nesposobnost nastupila prije 15. godine života, ako su sa njim živjeli u zajedničkom domaćinstvu do njegove smrti, odnosno do stupanja u oružane snage i ukoliko nemaju roditelje, odnosno članove uže porodice;
 7. Vanbračni drug neoženjenog piginulog, umrlog, nestalog branioca sa kojim je imao dijete i sa kojim je živio u zajedničkom domaćinstvu najmanje godinu dana prije njegove smrti, odnosno stupanja u oružane snage, ako je taj status dokazao do 17.11.2007. godine. (Član 17.)

Članovi porodice piginulog, umrlog, nestalog branioca i umrlog ratnog vojnog invalida ostvaruju pravo na:

1. Porodična invalidnina;
2. Uvećana porodična invalidnina;
3. Pomoć u slučaju smrti;
4. Druga prava iz glave VI ovog zakona. (Član 19.)

Ratni vojni invalidi i njihove porodice, članovi porodice piginulih, umrlih, nestalih branilaca, članovi porodice umrlih ratnih vojnih invalida i demobilizirani branioci, ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, sukladno odredbama Federalnog Zakona o zdravstvenoj zaštiti i Zakona o zdravstvenom osiguranju kao i saglasno odgovarajućim izmjenama i dopunama navedenih zakona, ukoliko to pravo ne mogu ostvariti po drugom osnovu. Nadležni organ kantona posebnim propisom utvrđuje postupak i način ostvarivanja zdravstvene zaštite za lica koja nisu osigurana, saglasno odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju.

Nadležni organ kantona posebnim propisom utvrđuje kriterije za ostvarivanje prava na liječenje u inozemstvu ratnih vojnih invalida, djece piginulog branioca, umrlog i nestalog branioca, demobiliziranog branioca i djeci demobiliziranih branilaca prema utvrđenoj medicinskoj indikaciji i u skladu sa Federalnim i Kantonalnim Zakonom o zdravstvenom osiguranju i propisu o upućivanju osiguranih lica na liječenje u inozemstvo.

Ratni vojni invalidi ostvaruju pravo na korištenje ortopedskog pomagala u skladu sa utvrđenom medicinskom indikacijom i propisima koji reguliraju ovo pitanje. Nadležni organi osigurat će isticanje obavijesti na vidnim mjestima (bolnice, ambulante, općine, sudovi i druge javne ustanove) da prednost bez čekanja u redu imaju teži ratni vojni invalidi i roditelji šehida i poginulih branilaca koji će svoj status dokazivati odgovarajućim iskaznicama. (Član 27.)

Kantoni svojim propisima osiguravaju prioritetno rješavanje stambenih pitanja pripadnika branilačke populacije u skladu sa važećim propisima. Stambeno zbrinjavanje i pomoć u stambenom zbrinjavanju branilačke populacije vrši se po pravu prvenstva kako sljedi:

1. Djeci poginulih, umrlih, nestalih branilaca bez oba roditelja i ratnim vojnim invalidima sa štećenjem organizma od 100% i grupe;
2. Porodicama sa dva i više poginulih, umrlih, nestalih branilaca i ratnim vojnim invalidima sa oštećenjem organizma od 100% ii grupe;
3. Porodicama poginulih, umrlih, nestalih branilaca i ratnim vojnim invalidima sa oštećenjem organizma od 90%, 80% i 70%;
4. Ostalim ratnim vojnim invalidima;
5. Demobiliziranim braniocima. (Član 29.)

Ratni vojni invalidi, članovi porodice poginulih, umrlih, nestalih branilaca, ratnih vojnih invalida i demobilizirani branioci, također prema odredbama ZPBP, pod povoljnijim uvjetima mogu ostvariti pravo na penziju i dodatak na penziju u skladu sa propisima iz oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja. (Član 31.)

7. Prava ratnih vojnih invalida u FBiH i Kantonu Sarajevu u okviru Zakona o dopunskim pravima boraca – branitelja Bosne i Hercegovine

Pored posebnih prava ratnih vojnih invalida u FBiH, odnosno Kantonu Sarajevo Zakonom o pravima boraca i članova njihovih porodica Bosne i Hercegovine uređuju se prava, uvjeti i postupak za ostvarivanje prava, korištenje i prestanak prava, sredstva za finansiranje prava, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje prava članova porodica šehida, članova porodica poginulih, umrlih i nestalih branioca, ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica, dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova porodica poginulih, umrlih i nestalih dobitnika ratnog priznanja i odlikovanja, branioca, demobiliziranih branioca, dobrovoljaca, organizatora otpora, veterana i ratnih vojnih zarobljenika, kao lica zaslužnih u odbrambeno - oslobođilačkom ratu sa područja Kantona Sarajevo, kao i mirnodopskih vojnih invalida. (Član 1.)

Sukladno navedenom ova lica, prema načinu i obimu utvrđenim navedenim zakonom, imaju sljedeća prava:

1. Zdravstvena zaštita;
2. Banjsko i klimatsko liječenje (medicinska rehabilitacija);
3. Naknada putnih troškova i troškova za liječenje u inostranstvu;
4. Prava po osnovu preostale radne sposobnosti;
5. Prioritet u zapošljavanju;
6. Subvencioniranje kamata kredita za otvaranje radnih mesta;
7. Prvenstvo upisa u obrazovne ustanove i besplatno školovanje;
8. Stipendiranje;
9. Uklanjanje arhitektonsko-urbanističkih barijera za ulazak i korištenje stana u invalidskim kolicima;
10. Oslobađanje obaveze plaćanja naknade za pogodnost;
11. Oslobađanje obaveze plaćanja naknade za dodijeljeno gradsko građevinsko zemljište i naknade za uređenje građevinskog zemljišta;
12. Pravo na izgradnju stana;
13. Subvencioniranje kamata kredita za rješavanje stambenog pitanja i dodjela sredstava za rješavanje stambenih potreba;
14. Dodjela sredstava za održivi povratak;
15. Pravo na stan u vlasništvu ili dodjelu stana na korištenje;

16. Besplatna i povlaštena vožnja;
17. Naknada troškova dženaze - sahrane;
18. Podizanje nišana - nadgrobog spomenika;
19. Pravo na mjesecna novčana primanja;
20. Prednost pri zakupu i otkupu poslovnog prostora pod jednakim uvjetima;
21. Pravo na besplatne obavezne udžbenike za redovno školovanje, školski pribor i užinu;
22. Prednost pri smještaju u đačke i studentske domove;
23. Prednost pri korištenju programa nadležnih zavoda za zapošljavanje;
24. Prioritetno pravo za rješavanje stambenog pitanja podjednakim uvjetima;
25. Pravo na besplatni priključak na infrastrukturne mreže (voda, električna energija, gas);
26. Pravo na dodjelu jednokratne novčane pomoći;
27. Pravo dobitnika ratnih priznanja ili odlikovanja na obavještavanje o smrti putem javnih medija, organiziranje ukopa-sahrane uz državne počasti i pravo na ukopno mjesto na lokacijama zaslužnih ličnosti;
28. Pravo na obezbjeđenje ogrijeva;
29. Novčana egzistencijalna naknada;
30. Personalna asistencija za ratne vojne invalide - paraplegičare i ratne vojne invalide 100% I grupe kojima je priznato pravo na dodatak za njegu i pomoć od drugog lica. (Član. 5)

8. Zakonom utvrđena procedura procjene invaliditeta u Federaciji Bosne i Hercegovine

Zakonom o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja predviđa nadzor sljedećih pet ministarstava: ministarstva zdravstva, pravde, za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, za rad i socijalnu politike i ministarstva finansija. (Član 29.) Ministarstvo obrazovanja na razini kantona ne učestvuje u radu timova za procjenu, jer se ne može uplitati u rad na federalnom nivou. Zdravstveni radnici koji vrše vještačenja dužni su uzeti u obzir različite socijalne dimenzije, uključujući socijalne i obrazovne potrebe, porodične uslove, roditeljsku skrb itd., i nova metodološka razmatranja obuhvaćena Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021., usvojenom od strane Vlade FBiH. Oni su obavezni da usklade radnu definiciju invaliditeta sa definicijom CRPD (koja uključuje okruženje kao temeljni element). Tako se na nivou centara otvaraju predmeti koji se procjenjuju u Ministarstvu rada i socijalne politike.

Za sva pravila i propise, uključujući postupak vještačenja i kriterije za vršenje vještačenja koje primjenjuje Institut pribavlja se saglasnost Federalne vlade. (Član 7.)

Institut obavlja poslove medicinskog vještačenja iz oblasti:

- Penzijskog i invalidskog osiguranja
- Socijalne zaštite, dječje i invalidske zaštite
- Zaštite civilnih žrtava rata
- Boračko-invalidske zaštite (član 8.)

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike, kriteriji za ostvarivanje prava na usluge i invalidske naknade primjenjuju se na tri kategorije osoba sa invaliditetom. U strateškom dokumentu FBiH konstatovano je da su „...obuhvat korisnika i novčani iznosi također izuzetno neujednačeni. Tako osobe s neratnim invaliditetom ostvaruju prava na novčanu naknadu za prava: lična invalidnina, dodatak na tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak, ali samo ako im je procjenjeno 90 i 100% oštećenja organizma.“ (Strategija 2016.-2021).

Prvu kategoriju čine ratni vojni invalidi, koji su razvrstani u 10 podkategorija ovisno o utvrđenom stepenu invaliditeta. Osobe svrstane u ovu kategoriju, kod kojih je utvrđen 100% invaliditet, mogu ostvariti pravo na mjesecnu penziju u iznosu od oko 1.845 KM te druge

usluge i privilegije u koje se ubraja i novčana naknada za pomoć i njegu druge osobe i ortopedski dodatak.

Drugu kategoriju čine civilne žrtve rata razvrstane u 6 podkategorija. Oni kod kojih je utvrđeno tjelesno oštećenje od 100% ostvaruju pravo na mjesecnu naknadu u iznosu od najviše 1.300 KM te pravo na niz drugih usluga i privilegija. Svaka osoba u ovoj kategoriji kod koje je utvrđeno tjelesno oštećenje od 60% ili više ostvaruje pravo na naknadu u iznosu od oko „70% naknade koja se isplaćuje ratnim vojnim invalidima sa istim stepenom invaliditeta.“

Treću kategoriju čine civili čiji invaliditet nije uzrokovani ratom, odnosno civili čiji je invaliditet uzrokovani urođenim stanjem, nesrećom ili bolešću. U ovu kategoriju mogu se svrstati djeca s poteškoćama.

Postoje samo dvije podkategorije u kontekstu invalidske naknade: osobe sa oštećenjem organizma u rasponu od 90% do 100%, koje ostvaruju pravo na mjesecnu invalidninu od najviše 403,00 KM i osobe kod kojih je utvrđeno oštećenje organizma ispod 90% i koje nemaju pravo na invalidninu. Ostala prava u FBiH predviđena zakonom ostvaruju se na kantonalm nivou, a njihovo ostvarivanje ovisi o raspoloživim resursima tog kantona.

Premda se navedenim propisom trebao osigurati drugaćiji ishod, kantonalne vlade u Federaciji BiH kreirale su sistem socijalne zaštite na dva paralelna i nejednaka pravca za ratne i neratne kategorije, bez obzira na to što obje kategorije imaju iste potrebe. U ovom kontekstu prema podacima navedenim u Analitika, Interakcijske nejednakosti u socijalnoj zaštiti u BiH (2016: 39) „54,3% ukupnog budžeta Federacije BiH u 2011. godini utrošeno je na naknade za ratne veterane, a ostatak na druge kategorije korisnika (npr. porodice sa djecom, osobe s invaliditetom, itd).“

Prema strategiji za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u BiH „...evidentna je diskriminacija osoba s invaliditetom po osnovu uzroka nastanka invalidnosti u pogledu obima i iznosa ostvarenih prava. (...) u procjeni invalidnosti još uvijek se primjenjuje medicinski model i stari (diskriminirajući) pravilnici za utvrđivanje stepena oštećenja, a ne socijalni, što bi bio logičan slijed postupanja po definiciji invalidnosti. Zbog toga dolazi do različitih ocjena, mišljenja i nalaza od strane ljekarskih komisija Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja koji su posebno vidljivi kod korištenja prava na tuđu njegu i pomoć. (...) slabost svih zakonskih rješenja u ovoj oblasti vezana je za reviziju, kontrolu i nadzor u korištenju prava, što rezultira zloupotrebama koje dovode do odliva sredstava koja je teško vratiti od korisnika.“ (2016: 27)

Stepen invaliditeta po zdravstvenoj osnovi se utvrđuje na osnovu Liste invaliditeta od 01.05.2010. godine, koju je donio Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Pod pojmom invaliditeta, podrazumijevaju se trajna tjelesna, mentalna, intelektualna i osjetilna oštećenja koja mogu biti urođena, posljedica bolesti ili povrede.

Procenat invaliditeta se određuje trajno, osim ako ne postoji šansa za pogoršanje/poboljšanje, u slučaju čega se vrši kontrolna procjena. Ako postoji invaliditet po više osnova, tada se ukupan invaliditet utvrđuje tako da se najveći procenat poveća za 20%. To znači da se prostom računicom može zaključiti da prema toj logici osoba nema pravo na dobijanje invalidnine, ako ima dva procijenjena invaliditeta od 50% jer u konačnom rezultatu nema 90 nego 70%, što joj ne osigurava pomoć. Bolesti navedene u Listi invaliditeta su sadržane u 13 glava od kojih se svaka odnosi na drugi dio tijela.

Ipak, usprkos dva sistema procjene, čini se da su kriteriji za procjenu vojnog invaliditeta skoro ujednačeni. Očigledno je da je nisko pomaknut procenat vojnog invaliditeta, 20%, omogućio dobijanje statusa ratnog vojnog invalida značajnom broju osoba čija je radna sposobnost skoro u potpunosti očuvana. Više je razloga za ovakav pristup, ali zacijelo su najočigledniji "kupovina" socijalnog mira, prepoznata politička snaga ratnih vojnih invalida i osjetljivost biračkog tijela na probleme ove kategorije građana, ekonomski motiv velikog broja onih koji su ostvarili pravo na naknadu po osnovu ratnog invaliditeta i nepostojanje alternativnih atraktivnijih programa.

9. Pravo na socijalnu sigurnost

Sistem socijalne sigurnosti u BiH obuhvata socijalno osiguranje, socijalnu pomoć, porodičnu i dječiju zaštitu, te boračku zaštitu. Pravo na socijalnu sigurnost, kao i sva prethodno obrađivana ekonomска, socijalna i kulturna prava, ne spada u pravo koje je direktno zagarantovano Ustavom Bosne i Hercegovine. Također, s obzirom na složenost državnog uređenja, oblast socijalne sigurnosti gotovo je isključivo u nadležnosti entiteta, odnosno Brčko Distrikta. Izuzetak su pitanja socijalne sigurnosti koja su regulirana Zakonom o radu u institucijama Bosne i Hercegovine i Zakonom o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine, a koja se isključivo odnose na uposlenike unutar institucija i javnih preduzeća Bosne i Hercegovine.

Ustav FBiH garantuje pravo na socijalnu i zdravstvenu zaštitu (segment socijalne sigurnosti), dok su za realizaciju socijalne politike i obezbjeđenje socijalne zaštite nadležni i entitet i kantoni. Ustav RS detaljnije određuje pravo na socijalnu sigurnost normirajući pravo zaposlenih i članova njihovih porodica na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje uređuje se zakonom i kolektivnim ugovorom. Jamči se, pod uslovima utvrđenim zakonom, pravo na materijalno obezbjeđenje za vrijeme privremene nezaposlenosti. Građani koji su djelimično sposobni za rad obezbjeđuju se osoposobljavanjem za odgovarajući posao i uslovi za njihovo zapošljavanje u skladu sa zakonom. Republika obezbjeđuje pomoć i socijalnu sigurnost građanima koji su nesposobni za rad i nemaju sredstva za izdržavanje.“ (Član 43)

Lista entitetskih zakona kojim se normiraju prava pristupa sistemu socijalne sigurnosti (uključujući i pripadnike ranjivih grupa) u Federacije BiH uključuje: Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, Zakon o doprinosima, Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju, Zakon o matičnoj evidenciji o osiguranicima i korisnicima prava iz mirovinskog i invalidskog osiguranja, Zakon o potraživanjima u postupku privatizacije po osnovu razlike primanja korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, Zakon o organizaciji penzijskog i invalidskog osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o vrstama i postotcima tjelesnih onesposobljenosti, Zakon o smještaju djece u druge porodice, Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u Federaciju Bosne i Hercegovine i izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine, Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju itd.

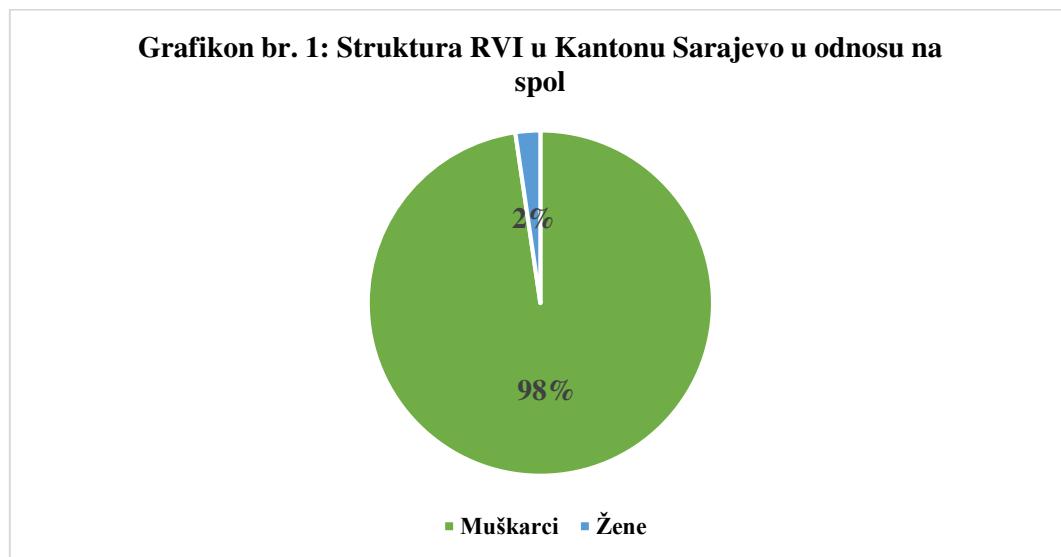
ČETVRTI DIO
REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Za potrebe magistarskog rada na temu "Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica u Kantonu Sarajevo" pored istraživanja putem ankete, 50 ispitanika ratnih vojnih invalida na području Općine Centar, upućen je dopis Ministarstvu za boračka pitanja Kantona Sarajevo sa molbom za dostavu podataka o broju RVI na području Kantona Sarajevo

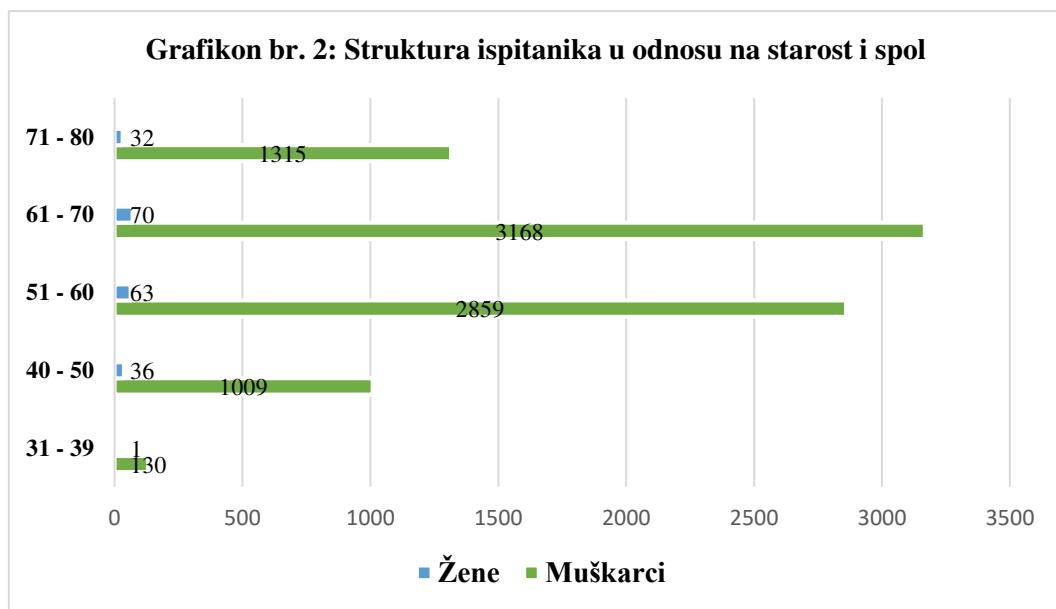
a) Podaci Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo

Nakon upućenog dopisa dostavljeni su određeni podaci, uz napomenu da ovo Ministarstvo raspolaže sa dostupnim podacima od Saveza RVI – prapelegičari Kantona Sarajevo te Saveza RVI Kantona Sarajevo.

Prema dobijenim podacima, u 2019-toj godini u okviru Savez RVI KS evidentirano je ukupno 8683 člana, od toga 8481 muškarca i 202 žene, s tim da se broj članova, i pored doseljavanja jednog broja RVI iz drugih dijelova Federacije u Kanton Sarajevo, kontinuirano smanjuje zbog biološkog kraja života/smrti.

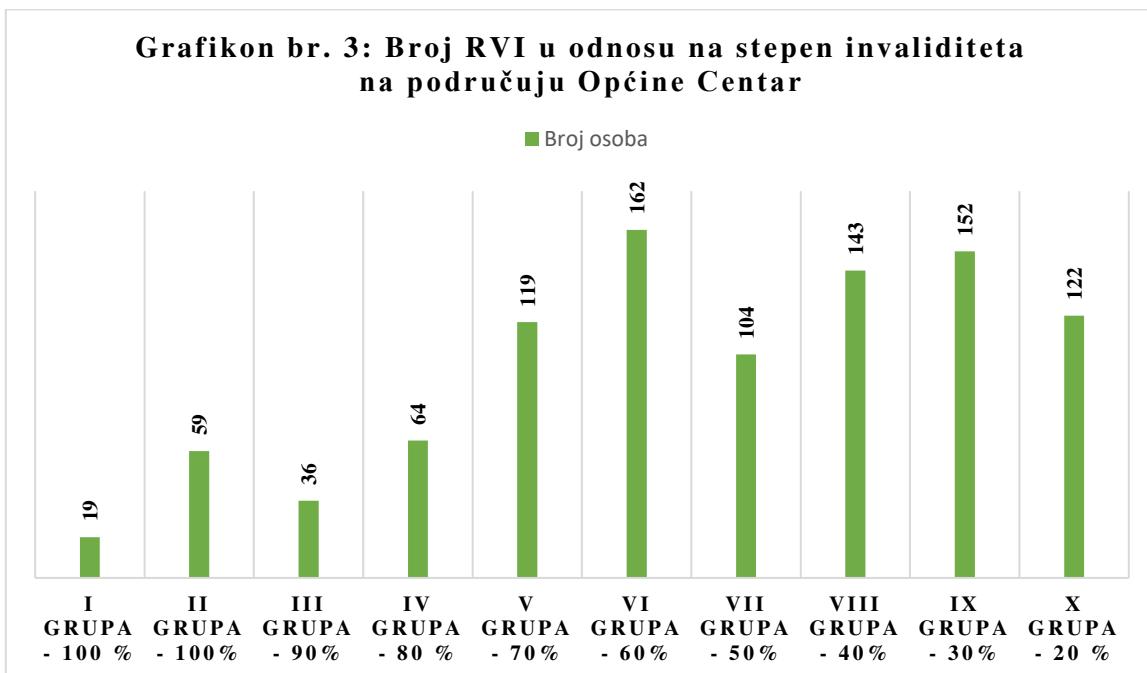

Prema podacima iz grafikona broj 1. 98% članova Saveza RVI Kantona Sarajevo čine muškarci, dok je samo 2% osoba ženskog spola. Navedeni podaci su dijelom i očekivani s obzirom na to da je muška populacija većinom učestvovala u ratu, kao pripadnik određenih vojnih jedinica.

Najveći broj članova Saveza, pripada starosnoj kategoriji ispitanika od 61 – 70 godina, 3168 muškaraca i 70 žena. Evidentian je i veliki broj osoba starosti od 51 – 60 godina, njih ukupno 2922. S obzirom da je prošlo 26 godina od završetka ratnih dešavanja, sasvim je очekivano da su najbrojniji članovi, ratni vojni invalidi osobe koje sada imaju od 50 – 70 godina, s obzirom da su u trenutku ratnih dešavanja bili sposobni da daju svoj doprinos učešćem u odbrani.

b) Statistički podaci za Općinu Centar

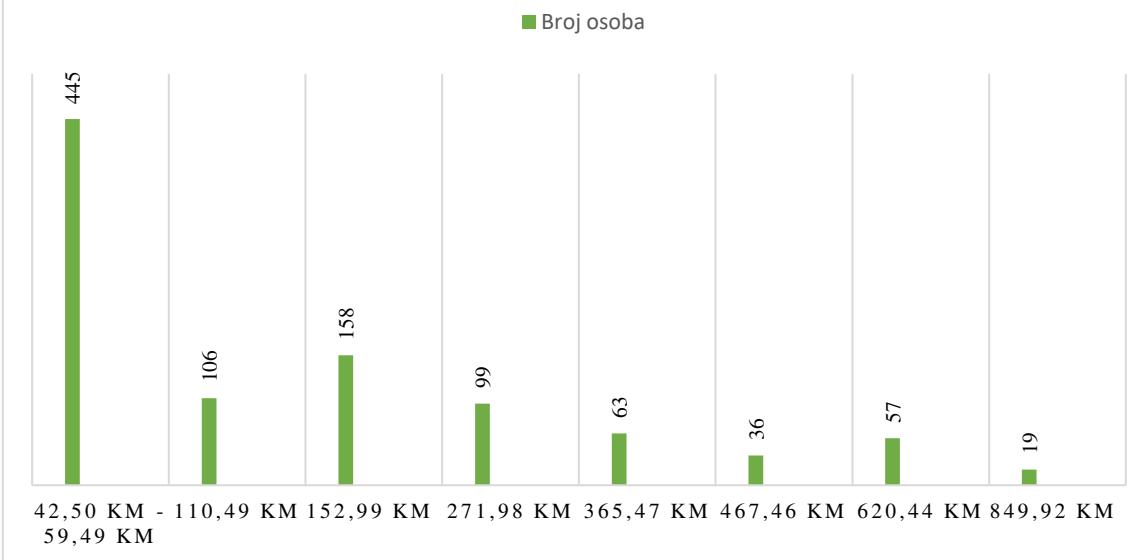

Što se tiče općine Centar i dostupnih podataka za 2019. – tu godinu, od strane Ministarstva za boračka pitanja, kako je vidljivo iz grafikona broj 4., na području ove Općine je u navedenoj godini evidentirano 980 osoba sa statusom ratnog vojnog invalida, sukladno procentu invalidnosti. Najviše osoba, njih 162 imaju pripadaju šestoj kategoriji, sa 60% invaliditeta te ostvaruju minimalna ili nikakva primanja. Jako je mali broj osoba koje pripadaju kategorijama 100% i 90% invalidnosti, njih 114.

Ostali podaci o invalidnim osobama, poput stručne spreme nisu raspoloživi. Ranije su navedeni podaci bili prikupljeni u znatnoj mjeri, ali nisu preneseni u novu bazu podataka, koja se koristi za obračune naknade za ovu kategoriju, od početka 2017. godine.

Od strane Općine Centar prikupljeni su podaci o broju evidentiranih ratnih vojnih invalida i novčanim naknadama koje isti ostvaruju. Broj evidentiranih se u odnosu na podatke Ministarstva razlikuje brojačno za tri osobe, ukupno 983 RVI su registrovana u evidenciji Općine Centar kao korisnici invalidnine i/ili drugog dodatka.

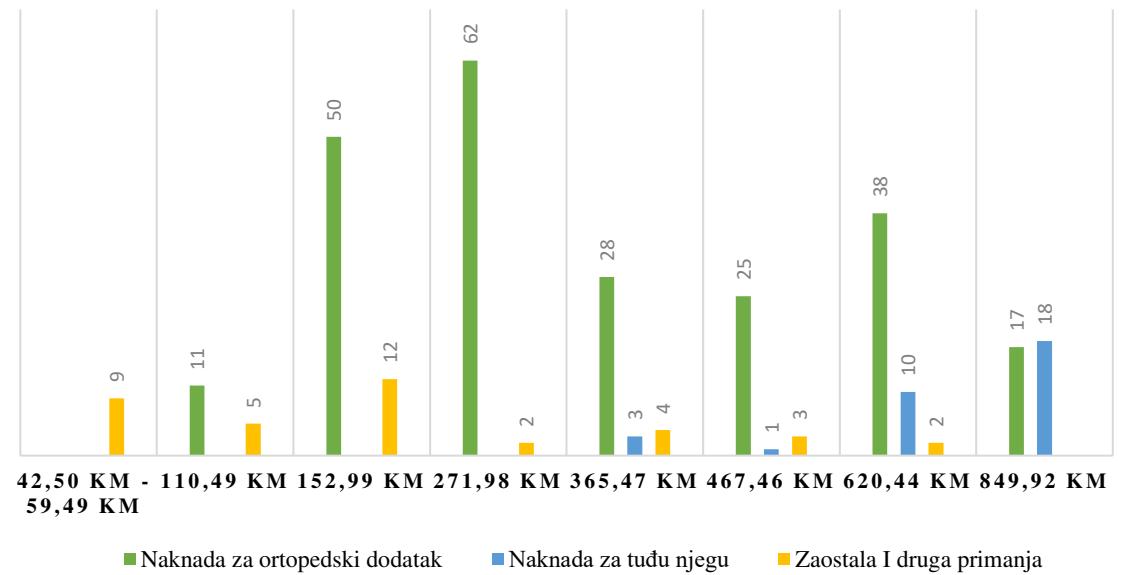
Grafikon br. 4: Broj RVI primaoca invalidnine u odnosu na iznos primanja

Podaci prezentirani u grafikonu broj 4, vezano za visinu invalidnina/novčanih naknada ratnih vojnih invalida na području Općine Centar govore da se raspon naknada kod ukupnog broja od 983 ratna vojna invalida kreće u rasponu od 42,50 KM do 849,82 KM. Najveći broj osoba, njih 445, ima primanja u rasponu od 42,50 – 59,49 KM, što je minimalan iznos koji zasigurno nije dovoljan ni za minimum osnovnih životnih potreba. 106 ratnih vojnih invalida mjesečno ostvaruje prava na primanja u iznos od 110,49 KM, njih 158 dobija mjesecni iznos od 152,99 KM.

Primanja u iznosu od 271,98 KM ostvaruje 99 osoba, 365,47 KM ostvaruje 63 osobe. Veće iznose od 467,46 KM mjesecno dobija 36 RVI, odnosno 620,44 KM pedeset i sedam pripadnika ove populacije. Samo devetnaest ratnih vojnih invalida ostvaruje pravo na invalidninu u iznosu od 849,92 KM.

Grafikon br. 5: Broj RVI primaoca dodatnih naknada

Shodno podacima iz grafikona broj 5, koji se odnose na broj ratnih vojnih invalida primaoca dodatnih naknada, poput naknade za ortopedski dodatak, naknade za tuđu njegu i naknade na ime zaostalih i drugih primanja, dolazimo do zaključka da je samo za devet osoba koje ostvaruju pravo na invalidninu u iznosima od 42,50 KM, 51,00 KM ili 59,49 KM isplaćena naknada na ime zaostalih i drugih primanja. Navedena naknada se prosječno gledano isplaćuje u iznosu od 314,33 KM.

Jedanaest osoba koje imaju invalidninu u iznosu od 110,49 KM, ostvaruje pravo na naknadu za ortopedski dodatak u iznosu od 144,49 KM, dok je za pet osoba isplaćena naknada na ime zaostalih i drugih primanja, i to za tri osobe u iznosu od 314,33 KM, jednoj 255,00 KM te 153,00 KM.

158 osoba prima invalidninu u iznosu od 152,99 KM. Od toga pravo na naknadu za ortopedski dodatak ostvaruje 50 osoba, a 12 osoba naknadu za zaostala i druga primanja.

Za 99 RVI se isplaćuje mjesecna naknada na ime invalidnine u iznosu od 271,98 KM. Od tog broja 62 osobe ostvaruju pravo na naknadu na ime ortopedskog dodatka, 41 osoba u iznosu od 144,89 KM i 21 osoba u iznosu od 186,98 KM. Naknadu za zaostala primanja imaju dvije osobe.

63 osobe primaju invalidninu u iznosu od 365,47 KM. Njih 28 pored invalidnine dobija naknadu za ortodepski dodatak, 23 osobe u iznosu od 186,98 KM i 5 osoba u iznosu od 144,49 KM. Dodatak za njegu, u iznosu od 424,96 KM se isplaćuje za 3 RVI. Naknadu za zaostala primanja imaju četiri lica.

Invalidninu u iznosu od 467,46 KM mjesечно prima 36 osoba, od toga 25 pored invalidnine dobija i naknadu za ortopedski dodatak, njih 20 u iznosu od 186,98 KM, 4 u iznosu od 144,49 KM i jedna u iznosu od 246,48 KM. Naknadu za zaostala primanja imaju 3 lica.

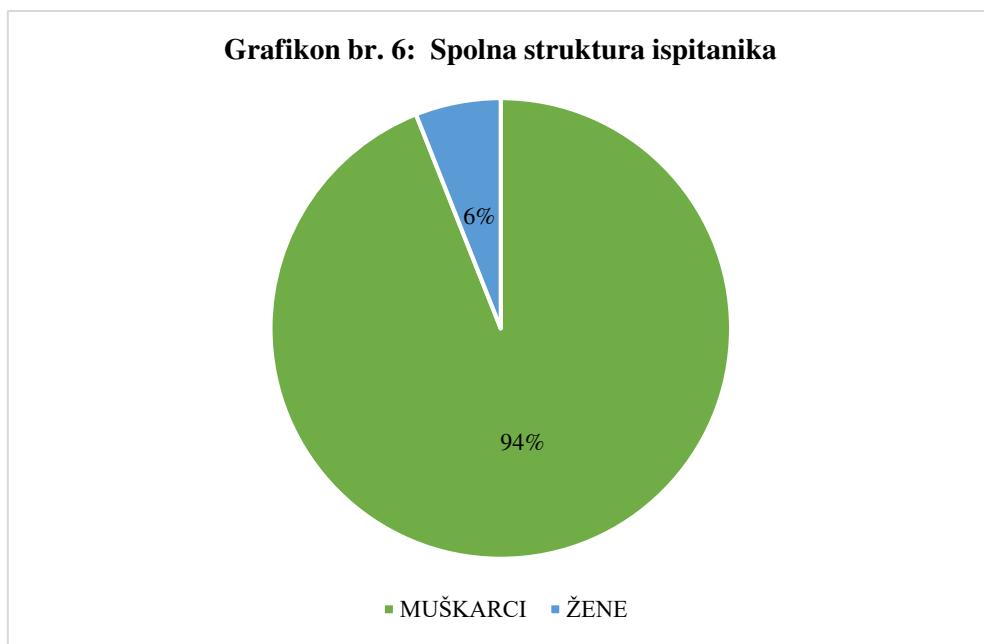
Invalidninu u iznosu od 620,44 KM ostvaruje 57 osoba. Njih 38 pored invalidnine dobija i naknadu za ortopedski dodatak, i to njih deset u iznosu od 144,49 KM, jedanaest u iznosu od 186,98 KM i njih sedam u iznosu od 246,48 KM. Dodatak za njegu koristi deset osoba, devet prima mjesечnu naknadu u iznosu od 424,96 KM i jedna u iznosu od 594,45 KM. Zaostala primanja se isplaćuju dvjema osobama.

Najveću invalidninu u iznosu od 849,92 KM dobija 19 osoba, od toga njih 17 ostvaruje pravo i na ortopedski dodatak u iznosu od 246,48 KM. Osamanest osoba ostvaruje pravo na dodatak za njegu, i to njih četrnaest u iznosu od 849,92 KM i njih četvero u iznosu od 594,95 KM.

Podaci prezentirani u grafikonima broj 4 i 5 jasno pokazuju da skoro polovina, od ukupnog broja 983 ratna vojna invalida sa područja općine Centar živi na rubu egzistencije, shodno minimalnim primanjima koja ne mogu zadovoljiti ni osnovne životne potrebe. U istom kontekstu njih ukupno 231 ostvaruje pravo na mjesечnu naknadu za ortopedski dodatak, a njih 32 naknadu za tuđu njegu. Također je evidentno da zbog stalnih izmjena zakona, revizija, utvrđivanja stepena invaliditeta veliki broj ovih osoba su oštećene i uskraćena su im osnovna prava.

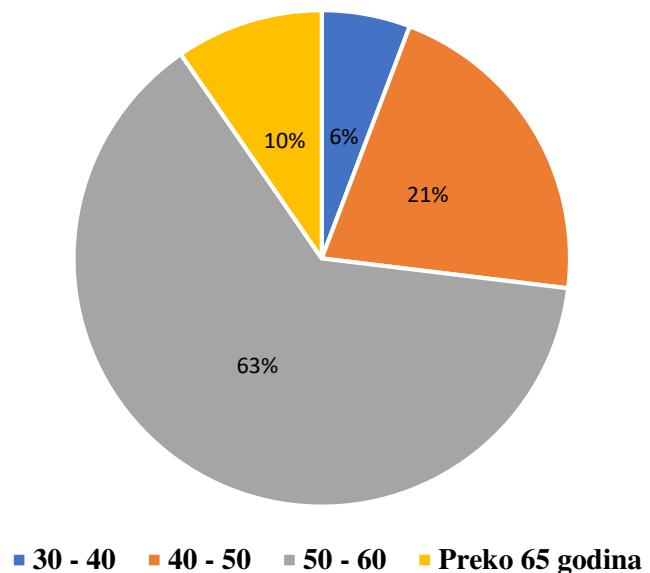
c) Stavovi ispitanika

Kako je navedeno u prethodnom dijelu ovoga rada, za potrebe istraživanja urađen je poseban upitnik, koji je popunilo 50 ispitanika, RVI sa područja Općine Centar Sarajevo, čime se nastojalo doći do što je moguće konkretnijih podataka o stanju socijalne sigurnost i životnog standarda ove populacije i njihovih porodica.

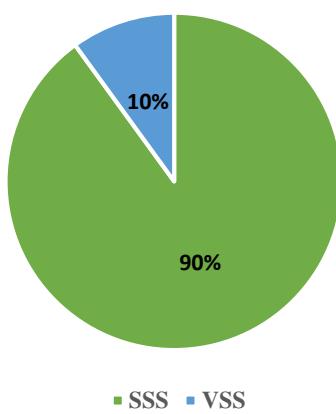
Podaci prezentirani na grafikonu broj sedam pokazuju da najveći broj ispitanika, od ukupno 50, njih 47 čine osobe muškog spola, dok su u istraživanju pristale učestvovati samo tri osobe ženskog spola. Istraživanje je rađeno metodom slučajnog uzorka, pri čemu je jedan broj žena / RVI, iako je anketa bila anonimna odbilo da učestvuju u istoj, uz obrazloženje da se dodatnim istraživanjima i raznoraznim publikacijama ništa ne postiže na poboljšanju položaja i ratnih vojnih invalida, ali i generalno osoba s invaliditetom.

Grafikon br. 7: Struktura ispitanika u odnosu na dob

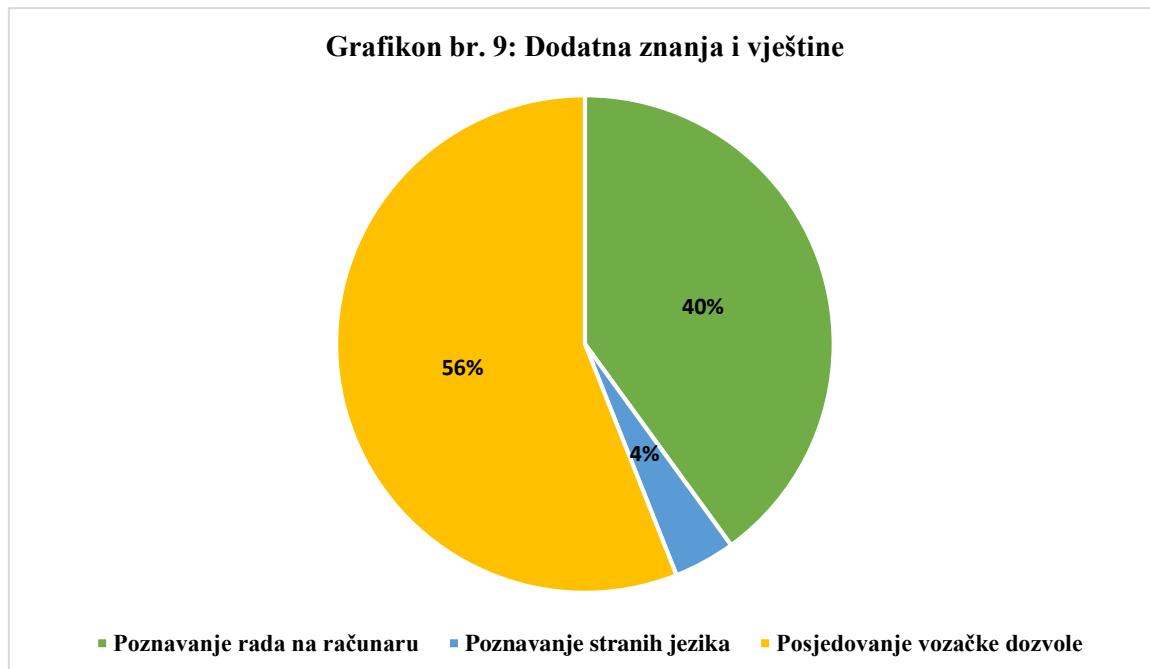

Prema podacima prezentiranim u grafikonu broj 8, vidljivo je da su ispitanici podijeljeni u četiri grupe, u odnosu na godine starosti. Najveći broj ispitanika, od ukupnog broja njih 50, trideset i tri je u dobi od 50 – 60 godina, što je i očekivano obzirom da je od završetka rata u BiH prošlo 26 godina. Ispitanika u dobi od 40 – 50 godina je jedanaest, odnosno njih 21 %. Starijih od 65 godina je pet ispitanika. Najmanju skupinu, 6% od ukupnog broja čine osobe starosti od 30 – 40 godina, što je sasvim razumljivo jer su ove osobe za vrijeme početka rata bile maloljetne i jedne su od rijetkih koje su pristupile vojsci. Tri učesnice istraživanja pripadaju starosnoj grupi od 50 – 60 godina.

Grafikon br. 8: Struktura ispitanika u odnosu na stručnu spremu / nivo obrazovanja

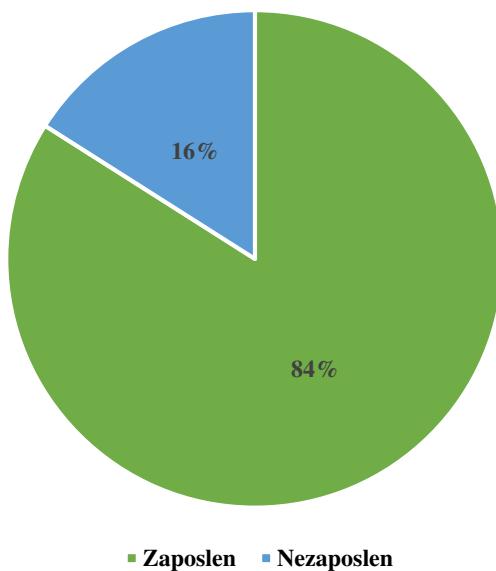

Podaci na grafikonu broj osam pokazuju da je najveći broj ispitanika završio srednju školu, njih 90%, dok je 10% ispitanika, od ukupno njih 50, sa završenom visokom školom ili fakultetom. Da i osobe s invaliditetom, bilo ratni ili neratni, predstavljaju jednake i ravnopravne članove društva pokazuje ovaj grafikon.

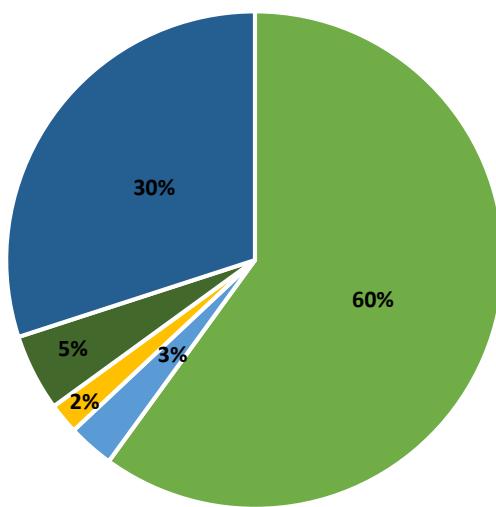
Podaci iz grafikona broj 9 predstavljaju odgovor ispitanika kada je riječ o dodatnim znanjima i vještinama koje posjeduju, a koje se odnose na posjedovanje vozačke dozvole, poznavanje rada na računaru i jednog ili više stranih jezika. 40% ispitanika poznaje rad na računaru, njih 4% poznaje jedan strani jezik, dok 56% ispitanih posjeduje vozačku dozvolu. Dodatna znanja i vještine koje posjeduje ova populacija stanovništva itekako mogu poslužiti za pronalazak zaposlenja. Ispitanici su naglasi da im je posjedovanje vozačke dozvole od velikog značaja, da se osjećaju samostalnije i da ne zavise od drugi članova porodice i društva. Poznavanje rada na računaru u velikoj mjeri olakšava pronalaz posla ili napredovanja na trenutnom poslu kod već zaposlenih osoba, s obzirom na različite projekte nevladinih organizacija gdje jako često zapošljavaju osobe s invaliditetom.

Grafikon br. 10: Radni status ispitanika

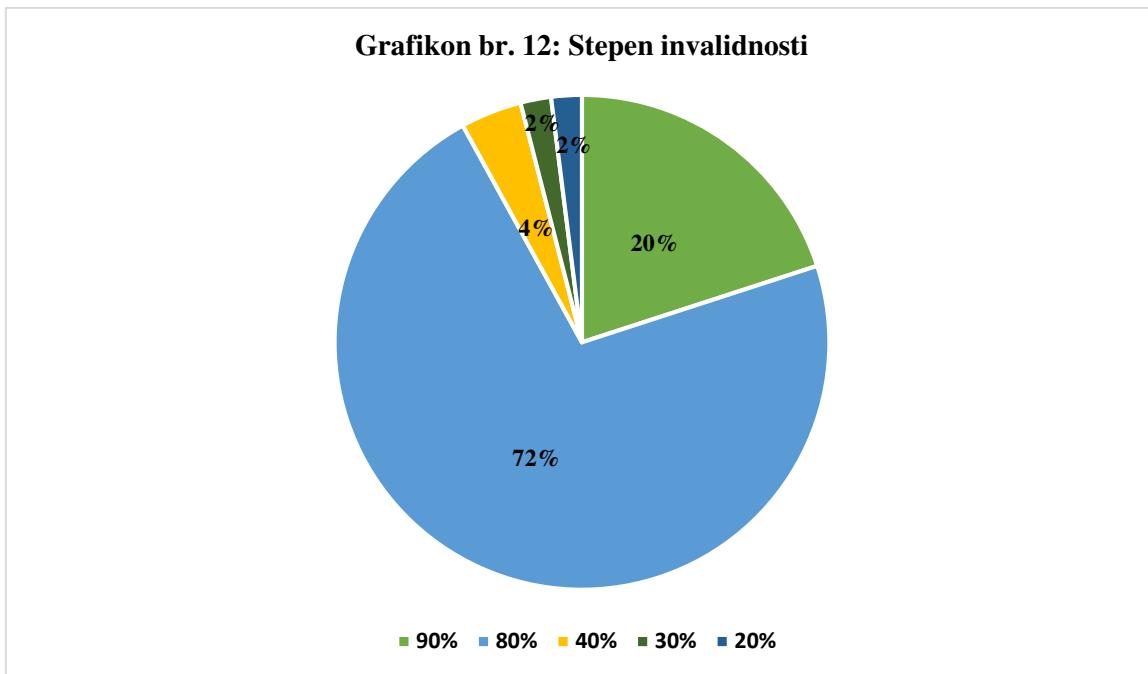
Od pedeset ispitanika, njih 42 je zaposleno, od toga 38 imaju stalno zaposlenje, dvije osobe rade na ugovor o djelu, a dvije su zaposlene na određeni period. Sedam ispitanika i jedna ispitanica su nezaposleni. Zbog lošeg zdravstvenog stanja nisu u mogućnosti obavljati stalne poslove, što im u velikoj mjeri otežava normalan život zbog nedostatka primanja, a velikih mjesecnih izdataka za lijekove.

Grafikon br. 11: Struktura ispitanika u odnosu na vrstu invaliditeta

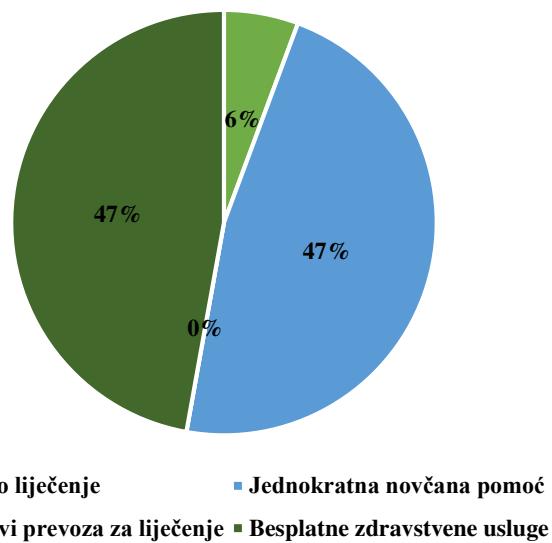
■ Tjelesni invaliditet ■ Oštećenje vida ■ Oštećenje sluha ■ Psihičke poteškoće ■ Višestruko oštećenje

Podaci prezentirani u grafikonu broj 11 pokazuju da je prema vrsti invaliditeta najveći broj, od ukupno 50 ispitanika je sa tjelesnim oštećenjem, njih 60%, sa višestrukim oštećenjem 30%, psihičke smetnje navodi 5% ispitanih. Tri, odnosno dva posto ispitanika pripada kategoriji invalidnih osoba zbog oštećenja vida, odnosno sluha. Posmatrano prema spolnoj strukturi, muškarci u starosnim grupama od 30 do 50 godina su zastupljeniji među osobama s višestrukim oštećenjem i tjelesnim invaliditetom, dok su tri ispitanice kao primarni razlog invaliditeta navele psihičke smetnje te oštećenje vida, odnosno sluha.

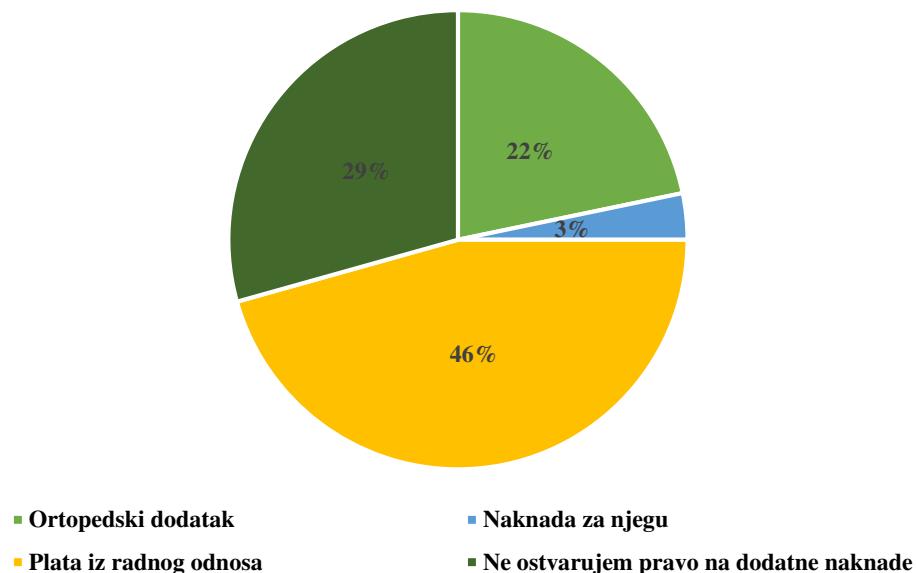
Od pedeset ispitanika, njih 36 ima stepen oštećenja u iznosu od 80%, deset anketiranih ima stepen oštećenja od 90%, dvije osobe 40% oštećenja te jedna 20, odnosno druga 30% oštećenja. Svi na mjesecnom nivou ostvaruju pravo na naknadu na ime invaliditeta, u prosječnom iznosu od 365,46 KM za osobe sa 80% oštećenja, 467,46 KM za osobe sa 90% oštećenja. Invalidi IX skupine, sa invaliditetom koji iznosi 30% ostvaruju pravo na mjesecnu naknadu u iznosu od 51,00 KM%, što je zaista mizeran iznos koji za konkretnog ispitanika ne može biti dovoljan za kupovinu jednog lijeka.

Grafikon br. 13: Ostvarivanje prava iz socijalne i zdravstvene zaštite po osnovu invalidnosti

Svi ispitanici su naveli da po osnovu invaliditeta koriste pravo na jednokratnu novčanu pomoć, koja im je od velikog značaja s obzirom na loša primanja. Mogućnost banjskog liječenja koristilo je šest osoba kao nastavak redovne terapije za liječenje i to nakon dostavljanja brojne papirologij. Zahtjeve za ostvarivanje prava na troškove prevoza za liječenje nijedan ispitanik do sada nije dobio. S tim u vezi, jedan dio ispitanika je naveo da ovu vrstu prava mogu ostvariti samo podobne osobe te da nije namijenjena za sve. Besplatne zdravstvene usluge koriste svi ispitanici.

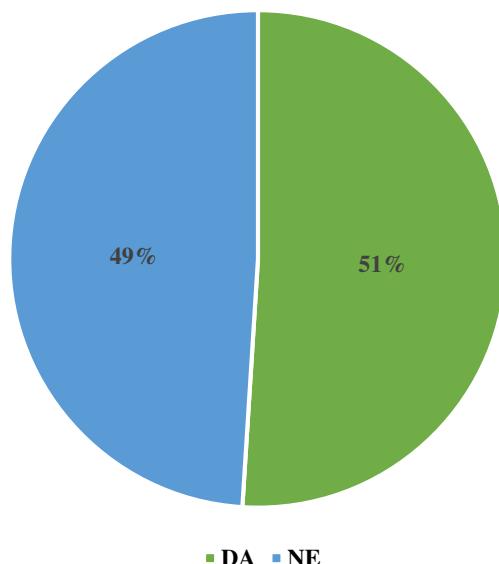
Grafikon br. 14: Ostvarivanje prava na dodatne naknade

Na pitanje da li pored invalidnine ostvarujete ipravo na dodatne naknade: ortopedski dodatak, dodatak za njegu, plaću iz radnog odnosa, dvadeset ispitanika odgovorilo je da pored invalidnine, mjesечно dobija i naknadu za ortopedski dodatak. Dva ispitanika su navela da ostvaruju pravo na ortopedski dodatak te dodatak za njegu, a samo jedno da ostvaruje pravo na dodatak za njegu. Plaću iz radnog odnosa, pored invalidnine ostvaruju 42 ispitanika. Poražavajući je podatak da više od 50% ispitanika, njih 27 ne ostvaruje nikakve dodatne naknade, iako bi po stepenu invaliditeta i tjelesnog oštećenja trebali imati pravo na naknadu za ortopedski dodatak, koje im je kako navode naprasno ukinuto.

Svi ispitanici, ukupno njih pedeset, navode da njihova ukupna mjesecna primanja nisu dovoljna da podmire sve životne troškove (kupovina lijekove, troškovi komunalija, ishrana...) te da su životni standard i socijalna sigurnost njih i njihovih porodica na izrazito niskom nivou.

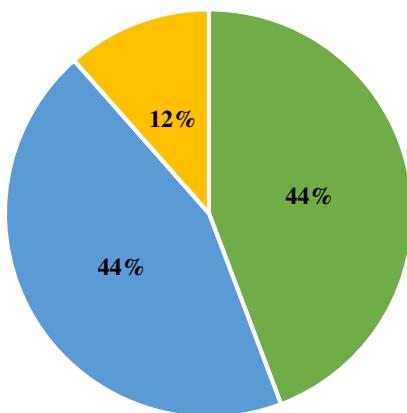
Grafikon br. 15: Stavovi ispitanika o izloženosti nasilju

Na pitanje: da li ste kao RVI više izloženi nasilju, 51% ispitanika je odgovorilo da su više izloženi nasilju od drugi članova društva, dok je 49% ispitanika navelo da nasilje nije povezano s invalidnosti i da sama invalidnost ne utječe na pojavu eventualnog nasilja nad osobama s invaliditetom, generalno gledano.

Ispitanici koji su doživjeli nasilje posebno su istakli da je u većini slučajeva riječ, najčešće, o verbalnom i psihičkom nasilju, budući da su im od strane i članova porodice i društva upućivane različite poruke vrijedanja, omalovažavanja, ponižavanja i sl. čime je povrijeđeno njihovo dostojanstvo. Također, ovi ispitanici su naveli da često dolazi do verbalnih konflikata u institucijama zdravstvene zaštite, gdje pojedini građanji uopće nemaju empatije kada oni na osnovu invaliditeta koriste mogućnost prednosti npr. pri ulasku u ljekarsku ordinaciju, ili obavljanju pregleda.

Sve ispitanici su naveli da je odnos vlasti prema ratnim vojnim invalidima, i generalno osobama s invaliditetom, jako loš. Smatrali su da se niti kantonalna, niti ostali veći nivoi vlasti u dodatnoj mjeri ne posvećuju ovoj kategoriji osoba, ne žele da saslušaju njihove probleme, nisu zainteresirani za pružanje pomoći, a redovno javnosti predstavljaju izvještaje koji su daleko od realne slike i stvarnog stanja, da je 90% ratnih vojnih invalida na rubu egzistencije i da su prepušteni sami sebi.

Grafikon br. 16: Prava RVI u odnosu na prava drugih članova društva

- Pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu
- Prednost pri podnošenju Zahtjeva u službama socijalne zaštite
- Nemam nikakva prava u odnosu na druge članove društva

Temeljem brojnih zakonskih i podzakonskih akata, osobe s invaliditetom mogu ostvariti različita prava. Korištenje određenih naknada i mogućnosti utvrđenih zakonom uslovljeno je stepenom i/ili vrstom invalidnosti.

Jedna od mogućnosti je pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu, koju uživa svih pedeset ispitanika. Drugi oblik prednosti koji ispitanici navode jeste prednost pri podnošenju zahtjeva u službama socijalne zaštite. Postupak za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite, o kojima odlučuje centar za socijalni rad je besplatan i ne predviđa administrativne takse za osobe s invaliditetom.

Više od jedne četvrtine ispitanika ili 27% njih navodi da nemaju nikakva prava, niti prednosti po osnovu invalidnosti, osim prednost pri ulasku u zdravstvene institucije, uz isticanje da su izdani, napušteni i prevareni, kako od strane društva, tako i od strane države za koju su dali svoje zdravlje. Ističu da invalidnost i siromaštvo jednostavno idu jedno s drugim, jer siromašan čovjek nije samo osoba bez novca, već i bez poštovanja, razumijevanja i podrške porodice, tako i društva u cjelini.

Sukladnom navedenom posljednje pitanje: "Da li smatrate da su prava RVI veća nego ostalih osoba s invaliditetom?" samo jedan ispitanik je odgovorio potvrđno, navodeći ostvarivanje prava na mjesecne naknade po osnovu invaliditea, koje druge osobe s invaliditetom ne mogu zakonski ostvariti. U istom kontekstu preostalih 49 ispitanika navodi da

su njihova prava u svakom segmentu urgožena, naročito podjelom na deset kategorija invaliditeta gdje su mnogi od njih oštećeni jer im je revizijom određen manji stepen invalidnosti nego prethodno, zbog čega su im ukinuta i/ili smanjena primanja na ime invaliditeta. Smatraju da brojne primjedbe i žalbe koje su upućivane nadležnim organima za reviziju invaliditeta nisu imale učinka, čime su njihova prava u velikoj mjeri povrijeđena.

Također, prema stavovima ispitanika prava iz socijalne zaštite se redovno krše nedonošenjem ili neprovođenjem zakona na kantonalm nivou što onemogućuje ostvarivanje prava iz federalnih zakona u praksi. Isto tako, ispitanici navodi da su svi građani neadekvatno informisani o svojim pravima, (što i nije čudno obzirom na šumu zakona koji regulišu ovu oblast), rijetko traže zaštitu svojih prava pred sudovima i drugim nadležnim institucijama, koje tako, nesmetano i bez posljedica nastavljaju sa kršenjem prava огромнog broja građana. Institucije države nerijetko svjesno propuštaju da daju informaciju o pravima koje građani imaju.

Mogućnost ostvarivanja finansijske socijalne pomoći nije zakonom jasno regulisano, kao i stanje socijalne potrebe koje je podrazumijevalo finansijsko davanje na mjesечноj osnovi tako da se često miješaju pojmovi u okviru socijalnih davanja za građane u socijalnoj potrebi i davanja statusnim kategorijama, kao što su: osobe sa invaliditetom, CŽR, RVI, koje ne moraju biti u stanju socijalne potrebe kako bi ispunile kriterije za novčana davanja iz oblasti socijalne zaštite.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj i svrha magistarskog rada pod naslovom, bili su koliko je to moguće istražiti stvarni nivo socijalne sigurnosti RVI i njihovih porodica na području Općine Centar, s posebnim osvrtom na mogućnost ostvarivanja odgovarajućih prava koji su za ovu skupinu članova društva utvrđenim različitim zakonima i drugim zakonskim propisima.

Na osnovu analize zakonskih rješenja o ostvarivanju brojnih prava RVI i njihovih porodica i mogućnosti njihove primjene u praksi na području FBiH, a posebno u Kantonu Sarajevu, odnosno Općini Centar, kao i na osnovu stavova, odnosno provedenog istraživanja na uzorku od 50 ispitanika, sa područja Općine Centar, izvedeni su sljedeći zaključci:

- ✓ Domaće zakonodavstvo FBiH ima široku lepezu zakonodavnih prava kojim reguliše pitanja i prava osoba s invaliditetom i ratnih vojnih invalida.
- ✓ Institucionalni okvir zadužen za provedbu propisa o pravima na materijalnu podršku i zaštitu osoba s invaliditetom u Federaciji BiH je različit i složen s obzirom da se prava ovih osoba ostvaruju po osnovu nekoliko zakona i na više nivoa vlasti. Tako ratni vojni invalidi ostvaruju prava po Zakonu o boračko-invalidnoj zaštiti u FBiH, invalidi rada po Zakonu o penzijsko-invalidnom osiguranju, civilne žrtve rata i osobe sa neratnim invaliditetom po Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom.
- ✓ Prema procentu invalidnosti ratni vojni invalidi razvrstavaju se u deset grupa invalidnosti od I do X grupe (raspon od I grupa - invalidi sa 100% invalidnosti I stepena kojima je za redovan život potrebna njega i pomoć od drugog lica do X grupa - invalidi sa 20% invalidnosti).
- ✓ Prema aktuelnim Zakonima, ratni vojni invalidi mogu ostvariti pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć drugog lica (ako se radi o ratnom vojnem invalidu od I do IV grupe koji bez pomoći drugog lica ne može obavljati osnovne životne potrebe) i pravo na ortopedski dodatak ukoliko se radi o ratnom vojnem invalidu sa teškim oštećenjem ekstremiteta ili o ratnom vojnem invalidu kod kojeg postoji gubitak vida na oba oka ili enukleacije jednog oka.
- ✓ Sistem socijalne sigurnosti u BiH obuhvata socijalno osiguranje, socijalnu pomoć, porodičnu i dječiju zaštitu, te boračku zaštitu. Pravo na socijalnu sigurnost, kao i sva prethodno obrađivana ekonomска, socijalna i kulturna prava, ne spada u pravo koje je direktno zagarantovano Ustavom Bosne i Hercegovine.

- ✓ Na području Općine Centar u 2019. godini je evidentirano 980 osoba sa statusom ratnog vojnog invalida, sukladno procentu invalidnosti, shodno podacima Ministarstva za boračka pitanja KS. Najviše osoba, njih 162 imaju pripadaju šestoj kategoriji, sa 60% invaliditeta te ostvaruju minimalna ili nikakva primanja. Jako je mali broj osoba koje pripadaju kategorijama 100% i 90% invalidnosti, njih 114.
 - ✓ Od strane Općine Centar prikupljeni su podaci o broju evidentiranih ratnih vojnih invalida i novčanim naknadama koje isti ostvaruju. Broj evidentiranih se u odnosu na podatke Ministarstva razlikuje brojačno za tri osobe, ukupno 983 RVI su registrovana u evidenciji Općine Centar kao korisnici invalidnine i/ili drugog dodatka.
 - ✓ Raspon naknada kod ukupnog broja od 983 ratna vojna invalida kreće u rasponu od 42,50 KM do 849,82 KM.
 - ✓ Skoro polovina, od ukupnog broja 983 ratna vojna invalida sa područja općine Centar živi na rubu egzistencije, shodno minimalnim primanjima koja ne mogu zadovoljiti ni osnovne životne potrebe. U istom kontekstu njih ukupno 231 ostvaruje pravo na mjesečnu naknadu za ortopedski dodatak, a njih 32 naknadu za tuđu njegu. Također je evidentno da zbog stalnih izmjena zakona, revizija, utvrđivanja stepena invaliditeta veliki broj ovih osoba su oštećene i uskraćena su im osnovna prava.
-
- ✓ Najveći broj ispitanika učesnika ankete, od ukupno 50, njih 47 čine osobe muškog spola, dok su u istraživanju pristale učestvovati samo tri osobe ženskog spola
 - ✓ Trideset i tri ispitanika su u dobi od 50 – 60 godina, što je i očekivano obzirom da je od završetka rata u BiH prošlo 26 godina.
 - ✓ Od pedest ispitanika, njih 36 ima stepen oštećenja u iznosu od 80%, deset anketiranih ima stepen oštećenja od 90%, dvije osobe 40% oštećenja te jedna 20, odnosno druga 30% oštećenja. Svi na mjesečnom nivou ostvaruju pravo na naknadu na ime inavliditeta, u prosječnom iznosu od 365,46 KM za osobe sa 80% oštećenja, 467,46 KM za osobe sa 90% oštećenja. Invalidi IX skupine, sa invaliditetom koji iznosi 30% ostvaruju pravo na mjesečnu naknadu u iznosu od 51,00 KM%, što je zaista mizeran iznos koji za konkretnog ispitanika ne može biti dovoljan za kupovinu jednog lijeka.
-
- ✓ Svi ispitanici, ukupno njih pedeset, navode da njihova ukupna mjesečna primanja nisu dovoljna da podmire sve životne troškove (kupovina lijkove, troškovi komunalija, ishrana...) te da su životni standard i socijalna sigurnost njih i njihovih porodica na izrazito niskom nivou.

LITERATURA

- Beckman, P. J. (1996): Strategies for Working with Families of Young Children with Disabilities, Paul H. Brookes publishing Co. Baltimore, Maryland
- Buljevac, M. (2012) : Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest, Studijski centar socijalnog rada UDK: 364.046.6-056.36(091), Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, Hrvatska
- Crewe, M., Vash, C. (2010): Psihologija invaliditeta, Jastrebarsko : Naklada Slap
- Cucić, V. (2001): Osobe sa invaliditetom i okruženje, Handicap International, Beograd
- Euzéby, A. (1997): Socijalna sigurnost: nužna solidarnost, Revija za socijalnu politiku Vol. 4. No 4
- Gadžo-Šašić, S. (2020): Socijalni rad s osobama s invaliditetom, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- Habul, U. (2007): Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini – tranzicija, zakonodavstvo, praksa, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- Jovanović, M. (2002): Socijalna integracija neuromišićnih bolesnika, Savez udruženja distrofičara Srbije, Beograd
- Kekez-Koštro, A., Urbanac K. (2012): Implementacija javnih politika kao operativno upravljanje: analiza transformacije hrvatske politike prema osobama s invaliditetom, Analji Hrvatskog politološkog društva : časopis za politologiju, Vol. 9 No. 1
- Matoić, Z. (2003) :Obitelj i osoba s posebnim potrebama, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije
- Mihanović, V., Krampač-Grljušić, A. (2012): „Invaliditet“– Koncept u razvoju, u: Modeli rada sa osobama s invaliditetom, Caritas biskupija Mostar-Duvno iTrebinje-Mrkan, 329-352
- Miković, M. (2007): Socijalni rad i mentalno zdravlje, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- Miković, M. (2011): Prevencija socijalne isključenosti djeteta s intelektualnim teškoćama, Pregled, Univerzitet u Sarajevu
- Milosavljević, P. (1989): Rehabilitacija invalida, Naučna knjiga, Beograd

- Parlament FBiH (1997): Zakon o zdravstvenom osiguranju, „Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02 i 70/08
- Parlament FBiH (1998): Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, „Službene novine FBiH“, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05, 59/06 i 4/09
- Parlament FBiH (1999): Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, „Sl. list FBiH“, br. 36/99
- Parlament FBiH (1999): Zakon o radu, „Sl. novine FBiH“, br. 43/99, 32/00, 29/03
- Parlament FBiH (2004): Zakon o pravima boraca i članova njihovih porodica, „Službene novine FBiH“, br. 33/04 i 56/05
- Parlament FBiH (2005): Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica, „Službene novine FBiH“ br. 70/05 i 61/06
- Parlament FBiH (2006): Zakon o pravima demobilisanih boraca i članova njihovih porodica, „Službene novine FBiH“, br. 61/06
- Parlament FBiH (2007): Zakonu o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja, „Službene novine FBiH“, br. 70/07 i 26/14
- Parlament FBiH (2009): Zakon o izmjenama i dopunama zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, „Sl. List FBiH“, br. 14/09
- Parlament FBiH (2010): Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica s invaliditetom, „Službene novine FBiH“, br. 9/10
- Parlament FBiH (2013): Zakon o prijevremenom povoljnijem penzionisanju branilaca odbrambeno-oslobodilačkog rata i penzijsko invalidskom osiguranju FBiH, „Sl. novine FBiH“, broj: 41/2013
- Petek A., (2011): Transformacija politike prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj: analiza ciljeva, University of Zagreb
- Samuel, E. (1997): Organizacija socijalne zaštite u europskoj uniji, Revija za socijalnu politiku god. 7, br. 3-4
- Stubbs, P. I Gregson, K. (1998): Socijalna politika, zaštita, i praksa. Sarajevo: Svjetlost
- Tatić, D. (2011): Zaštita ljudskih prava osoba sa invaliditetom, Edicija studije, Beograd
- Ujedinjene nacije (1948): Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, u: Ljudska prava – Odabrani međunarodni dokumenti, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, IBHI, Sarajevo, 1996

- Ujedinjene nacije (1989): Konvencija o pravima djeteta, u: Ljudska prava – Odabranimeđunarodni dokumenti, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, IBHI, Sarajevo, 1996
- Ujedinjene nacije (1993): Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, Izdavač i prevod (1999): Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži, Hrvatska, Zagreb
- Ujedinjene nacije (2006): UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Izdavač i prevod (2008): Direkcija za ekonomsko planiranje BiH et all, Sarajevo, Banja Luka
- Ustav BiH (1995): Aneks IV Dejtonskog miovnog sporazuma, Pariz.
- Vidanović, I. (2006): Rečnik socijalnog rada
- Zovko, G. (1999): Invalidi i društvo, Revija za socijalnu politiku, Vol. 6 No. 2
- Živanović, M., Madacki (2006) : Ljudska prava osoba sa invaliditetom, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

INTERNET IZVORI

- JU Kantonalni Centar za Socijalni rad Sarajevo, (2015) dostupno na: <http://www.kcsr.ba/index.php/djelatnosti-centra/5-socijalna-zastita> pristup 20.08.2021.
- Veteran, (2014) RVI Revizije Federalni nivo; dostupno na: http://www.veteran.ba/clanak/578/svaki_deseti_rvi_u_federaciji_bih_je_lazni.html
- Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, (2015) dostupno na: <http://fmbi.gov.ba/hrvatski/txt.php?id=10>
- Ministarstvo za boračka pitanja Kantona sarajevo, (2015) <http://mbp.ks.gov.ba/>
- Ministarstvo za biračka pitanja Republike Srpske, (2015) dostupno na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyril/Vlada/Ministarstva/mpb/Pages/default.aspx>
- Diskriminacija (2015) dostupno na <http://www.diskriminacija.ba/nisam-rvi-ali-%C5%BEelim>
- Capital, (2015) Podrška zapošljavanju RVI, dostupno na: <http://www.capital.ba/podrska-zaposljavanju-rvi-i-demobilisanih-boraca/>
- FPRZ (2015) Invalidi teško dolaze do posla, dostupno na: <http://fprzoi.ba/invalidi-tesko-dolaze-do-posla/>
- Invalidi u BiH (2015) Nejednakosti, dostupno na: <http://www.rtvsln.ba/invalidi-u-bih-pred-bogom-jednaki-pred-zakonom-razliiti/>

- Deutsche Weile: Diskriminacija invalida u BiH, dostupno na:
<http://www.dw.com/hr/diskriminacija-invalida-u-bih/a-18549797>
- Hercegovina info: Lažni invalidi, dostupno na:
<http://www.hercegovina.info/tags/index/invalidi>
- IN Portal: OSI diskriminacija, dostupno na: <http://www.in-portal.hr/in-portal-news/vijesti/6800/diskriminacija-u-bih-civilne-osobe-s-invaliditetom-nemaju-prava-kao-vojni-invalidi-jer-su-invaliditet-stekle-u-pogresno-vrijeme-na-pogresnom-mjestu>

Prilog br. 1

ANKETNI UPITNIK

Poštovani,

Pred Vama je anketni upitnik koji će poslužiti za izradu magistarskog rad pod naslovom "Socijalna sigurnost ratnih vojnih invalida i njihovih porodica u Kantonu Sarajevu", koji je prijavljen i odobren od strane NNV FPN u Sarajevu. Anketa je anonimna, a dobijeni podaci biti će iskorišteni isključivo za potrebe magistraskog rada uz puno poštovanje svih etičkih i profesionalnih kodeksa.

Hvala!

1. SPOL M Ž (Zaokružiti jednu od opcija)

2. Starosna dob – Molim Vas da zaokružite odgovarajuću opciju

- a) 30 – 40
- b) 40 – 50
- c) 50 – 60
- d) preko 65 godina

3. Stručna spremam – U opcijama ispod zaokružite stepen Vašeg obrazovanja:

- a) VSS
- b) VŠS
- c) SSS

4. Dodatna znanja i vještine – Molim Vas da zaokružite opciju(e) koje posjedujete

- a) Poznavanje rada na računaru
- b) Poznavanje stranih jezika
- c) Posjedovanje vozačke dozvole

5. Da li ste zaposleni?

- a) DA
- b) NE

6. Vrsta invalidnosti - Zaokružite jedan ili više odgovora

- a) Tjelesni invaliditet
- b) Oštećenje vida
- c) Oštećenje sluha
- d) Psihičke poteškoće
- e) Višestruko oštećenje

7. Molim Vas da navedete koji stepen invalidnosti Vam je određen (20, 30, 40%....)

8. Po osnovu invaliditeta da li ste koristili/ostvarili pravo na:

- a) Banjsko liječenje
- b) Jednokratnu novčanu pomoć
- c) Troškove prevoza za liječenje
- d) Besplatne zdravstvene usluge

9. Da li pored invalidnine ostvarujete pravo na dodatne naknade?

- a) DA - ortopedski dodatak
- b) DA – naknada za njegu
- c) DA – plata iz radnog odnosa
- d) NE
- e) Drugo _____

10. Da li su Vaša ukupna mjesečna primanja dovoljna za sve troškove (kupovina lijekova, troškovi komunalija, ishrana...)

- a) DA _____
- b) NE _____

11. Da li ste kao RVI izloženi nasilju?

- a) DA
- b) NE
- c) Ponekad (navedite primjer) _____

12. Kako ocjenjujete odnos vlasti prema ratnim vojnim invalidima?

- a) Dobar
- b) Loš

13. Koja prava ostvarujete kao RVI?

14. Da li smatrate da su prava RVI veća nego ostalih osoba s invaliditetom?

Prilog broj 2.

Popis grafikona

- 1) Struktura RVI u Kantonu Sarajevo u odnosu na spol
- 2) Struktura ispitanika u odnosu na starost i spol
- 3) Broj RVI u odnosu na stepen invaliditeta na području Općine Centar
- 4) Broj RVI primaoca invalidnine u odnosu na iznos primanja
- 5) Broj RVI primaoca dodatnih naknada
- 6) Spolna struktura ispitanika
- 7) Struktura ispitanika u odnosu na dob
- 8) Struktura ispitanika u odnosu na školsku spremu/nivo obrazovanja
- 9) Dodatna znanja i vještine
- 10) Radni status ispitanika
- 11) Struktura ispitanika u odnosu na vrstu invaliditeta
- 12) Stepen invalidnosti
- 13) Ostvarivanje prava iz socijalne i zdravstvene zaštite po osnovu invaliditeta
- 14) Ostvarivanje prava na dodatne naknade
- 15) Stavovi ispitanika o izloženosti nasilju
- 16) Prava RVI u odnosu na prava drugih članova društva